

A | Ω

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 134. szám

2022. 2. szám

tartalom

igehirdetés

Hafenschner Károly: Isten a Lelkét adja azoknak, akik kérik / 1

Ordass-könyvbemutató

ifj. Zászkaliczky Pál (szerk.): Könyvbemutató pódiumbeszélgetés (2022. március 9.) / 3

tanulmányok

Kovács Pál: A magyar–szlovák lakosságcsere / 21

Nagy Zoltán: A csehszlovák–magyar lakosságcsere egyezmény 75 éve / 29

postánkból / 34

Tartalmi összesítők / 40

keresztyén igazság

Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 134. szám – 2022. 2. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla,
Kovács László, Tubán József, Weltler Gábor

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel

Tördelőszerkesztő: Dénes Tamás

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III./E1/20/1989

Isten a Lelkét adja azoknak, akik kérik

³⁶Tudja meg tehát Izráel egész háza teljes bizonyossággal, hogy Isten Úrrá és Krisztussá tette őt: azt a Jézust, akit ti keresztre feszítettetek.

³⁷Amikor ezt hallották, mintha szíven találták volna őket, és ezt kérdezték Pétertől és a többi apostoltól: Mit tegyünk, testvéreim, férfiak? ³⁸Péter így válaszolt: Térjete meg, és keresztelkedjete meg mindnyájan Jézus Krisztus nevében bűneitek bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát. ³⁹Mert tiétek ez az ígélet és gyermekeiteké, sőt mindazoké is, akik távol vannak, akiket csak elhív magának az Úr, a mi Istenünk. ⁴⁰Még más szavakkal is lelkükre beszélt, és így kérte őket: Szabaduljatok meg végre ettől az elfajult nemzedéktől! ⁴¹Akik pedig hallgattak a szavára, megkeresztelkedtek, és azon a napon mintegy háromezer lélek csatlakozott hozzájuk. (ApCsel 2,36–41)

Akár érdeklődünk, akár nem, mindannyiunk számára életbevágóan fontos hírről van szó: van a világnak Ura, nem gazdátlanul lóg a semmibe a kozmosz, s ez az Úr nem ellenünk van, nem közömbös, hanem végtelenül szeret. Az a Jézus, aki itt járt, aki alázatosan viselte, amit emberek bűne miatt rámértek, aki hordta a világ bűnét, s benne az én bűnömet is: Úr! De mit jelent ma nekünk: akit ti megfeszítettetek? Mi közünk van nekünk az eltorzult arcú, „feszítsd meg!”-et üvöltöző tömeghez? Mi közünk van a hatalmukat emberáldozat árán is megtartani akaró főpapokhoz? Mi közünk van a cinikusan bőrét mentő Pilátushoz? Az, hogy minden elrontott mozdulatunkban, minden gyűlölködő szavunkban, minden elhibázott lépésünkben, minden szeretetlen megjegyzésünkben tudottan vagy tudattalanul rosszakaratú cselekedetünkben újra keresztre feszítjük Jézust, gyilkoljuk az Isten szeretetét! De hiába minden gonoszság! Az Isten szeretete örök, az Isten szeretete legyőzhetetlen, s ez a szeretet ránk irányul. A világmindenség létrehozója, a teremtő Isten nem hagyta, hogy kudarcba fulladjon mentő szeretete, ezért feltámasztotta és Úrrá tette Jézust! Emberek, akik nem vették ezt észre akkor, amikor zajlottak az események, emberek, akik leragadtak a rossz véget ért jézusi életpályánál, emberek, akik félelmükben bezárkóztak, nehogy saját bőrüket is vásárra kelljen vinni: ezek az emberek pünkösdkor egyszerre megváltoztak, kinyíltak. Félelem helyett bizalom, biztonság lett úrrá rajtuk. Érezték, hogy az Isten szeretete az ő életük csatornáján akar mások felé áradni. Gyökeres változást hozott az apostolok életében pünkösd csodája: az elernyedő, már-már halódó közönség újra eleven lett, a görcsös rettegésben élő emberek újra kívül-belül szabadnak érezték magukat, s a kudarcélményből sikerélmény lett: Isten elküldte Lelkét, s a Szentlélek átjárta szívüket-lelküket. Új élet részeseivé, megtapasztalóivá lettek.

újra keresztre feszítjük Jézust

ezek az emberek pünkösdkor egyszerre megváltoztak.

Többé nem is tudtak hallgatni. Kijöttek a zárt szobákból, és bátran hirdették Jézust mint az emberi élet egyetlen lehetőségét, perspektíváját. Szavuk nyomán emberek megálltak, elgondolkodtak, és életük pályáján váltót állítottak.

De mi van azokkal, akiknek nem volt közvetlen élményük? Mi van azokkal, akik mindezt nem tapasztalták meg közvetlenül? Elhangzik rögtön az első pünkösdkor a kérdés: mit tegyünk? S ez a kérdés visszhangzik azóta is évszázadokon, évezredekken keresztül: mit tegyünk? Szeretnénk hinni, szeretnénk emberhez méltó életet találni, szeretnénk igazi boldogságra lelni! Mit tegyünk? Lehet-e ezért egyáltalán valamit tenni, vagy várjunk, s majd a szerencsésebbjének bejön, a többinek pedig együtt kell élnie a hiánnyal, s el kell fogadni, hogy nem mindenkié a boldog élet? Mit tegyünk? Tehetünk-e egyáltalán valamit?

Péter válasza egy kicsit kegyesnek tűnik, s talán úgy találjuk, messze van a hétköznapi valóságától. Térjete meg, mondja, és keresztelkedjete meg Jézus nevében bűneitek bocsá-

natára. Ha ezt egyszerűen más szavakkal adjuk vissza, akkor rögtön megérezhetjük, mégiscsak életközeli dologról van szó! Így fordítom hát: kerüljete Jézus közelébe, engedjete, hogy ha-

Tehetünk-e egyáltalán valamit?

tással legyen rátok, figyeljete nektek segíteni akaró szavára; ne zárkózzate el közeledésétől, életet formáló kérdéseitől. Ne higgyete el, hogy a boldogság, a kiteljesedő, kiegyensúlyozott élet csak keveseké, kiváltságosoké. Ő mindenkinek felajánlja ezt.

Emlékszem egy pünkösdi reggelre – vagy harminc éve –, amikor készültem az igehirdetésre, és a rádióban hallottam: bombariadó miatt félbe kellett szakítani a pünkösdi fesztivált. Embereket, akik végre nem külön, hanem együtt vannak, s a gondokat félretéve örülni is tudnak, riogatnak, fenyegetnek, lelkileg bántanak s megaláznak. Ezen még az sem változtat, hogy a riadó vaklárma volt. Milyen lélek lakik az emberben? Ez csupán egy illusztráció a sok közül: szükségünk van az új Lélekre, az emberség, a jóság, a szeretet Lelkére. S ahogyan az evangélium mondja: miért ne adna Isten Szentlelket mindenkinek, aki kéri?

Szakadjatek hát el végre ettől az elfajult nemzedéktől! – hangzik végül az apostol (könnyen félreérthető) mondata. Nem világból kivonult emberekké akar minket tenni az Isten, hanem ellenkezőleg: Péter szava arra utal, hogy éppen a gonosztságot, önzést sugalló lelkülettől próbáljunk elszakadni, attól a szemlélettől, amelyben csak a pénz s az én érdekem a fontos, s ezáltal – észre sem veszem – elembertelenedem. Úgy is tolmácsolhatnám ezt a felszólítást: ne ahhoz ragaszkodjatek, ami embertelen, tönkretesz, hanem ragaszkodjatek, kötődjetek ahhoz az Istenhez, aki saját Lelkét, az élet Lelkét kínálja nektek.

A cselekedetek könyvének tudósítása arról számol be, hogy az embereket szíven találta ez az üzenet. Imádkozunk azért, hogy mi is olyan emberekként induljunk tovább 2022 pünkösdjéről, akik nemcsak eszükkel értették meg pünkösöd lényegét, hanem az ünnep titka a szívüket is megérintette. Lehet e lelketlen világban, gonosz lelkek által körülvéve, saját lelkünk romlottságaival küzdve is a Lélek ajándékát befogadni, s azzal élni. Pünkösöd megismétlődik 2022-ben. Isten a Lelkét adja azoknak, akik kériek.

Könyvbemutató pódiumbeszélgetés (2022. március 9.)*

Isó Gergely (szerk.): Ordass Lajos: Naplóm. 1948, 1956–57. Budapest, 2021, Luther Kiadó – Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Ordass Lajos Alapítvány, 543 o.

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői:

Fabiny Tamás, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke;

Isó Gergely, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának munkatársa, a kötet szerkesztője;

Mirák Katalin, a MEE tényfeltáró bizottságának elnöke, a kötet lektora és tanulmány szerzője;

Soós Viktor Attila, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának tagja, a kötet lektora;

Moderátor: **ifj. Zászkaliczky Pál**, az Ordass Lajos Alapítvány kuratóriumának elnöke.

A beszélgetés keretében **Kotsis Domokos**, az Ordass Lajos Alapítvány kuratóriumának tagja olvasott fel részleteket a könyvből. Terjedelmi okok miatt a megfelelő helyeken csak utalunk a felolvasott szakaszra.

A naplóról

Zászkaliczky Pál *A beszélgetésre meghívtam Dedinszky Gyula bácsit, Ordass Lajos vejét is, aki a naplót ránk bízta, hogy meséljen a napló történetéről. Ő ezt hajlott korára való tekintettel elhárította. Az erről készült interjú olvasható a kötetben, de lapunk is közölte korábban.*¹

Ezen a helyen meg kell emlékeznünk a közel nyolc éve elhunyt dr. Böröcz Enikőről is, alapítványunk korábbi kurátoráról, elkötelezett Ordass-kutatóról, aki hatalmas, de sajnos félbemaradt munkájában² már felhasználta a naplót.

Vaskos, közel 550 oldalas kötetet tart a kezében az olvasó. Nem pusztán a borítón jelzett három év anyaga található benne, az „csupán” 342 oldal, hanem sok minden más is. Kérlek, Gergely, ismertesd a kötet szerkezetét, és azt is, hogyan kerültél kapcsolatba a naplóval, mik voltak vele az első élményeid! Hogyan látod a naplót mint történelmi forrást, és szerinted milyen a viszonya a naplónak Ordass más írásaihoz (Nagy idők kis tükre, pro memoriák)?

Isó Gergely Eddig csak beszkenvelt változatban tudtam forgatni a naplókat. Ha jól emlékszem, 2013-ban került a fájl a számítógépemre, amikor édesanyám az Ordass Lajos Alapítvány kuratóriumának volt a tagja, ő vállalta a feladatot, hogy a kézirásos naplókat begépelje, én

* A könyvbemutató beszélgetés megtekinthető itt: <https://www.youtube.com/watch?v=nhZSAwfsD18&t=2s>.

1 ifj. Zászkaliczky Pál: A Napló története. Interjú Dedinszky Gyulával. Keresztyén Igazság, Új folyam, 2021. 2. sz. 4–7.

2 Böröcz Enikő: *Egyházfő viharban és ármányban. Ordass Lajos evangélikus hitvalló püspöki szolgálata (1945–1958)*. 1. köt. Budapest, 2012, Luther Kiadó.

pedig segítettem neki kezdő történészhallgatóként. Ekkor jött a téma is, hogy ezzel érdemes tovább foglalkozni.

A most megjelent napló a teljes naplóanyag egy töredéke, egészen pontosan az 1948-as és 1956–57-es feljegyzések. Ezenkívül a hatvanas évektől kezdődően egészen a haláláig meg-

A most megjelent napló
a teljes naplóanyag egy töredéke,

vannak Ordass naplói, ezek még megjelenésre várnak. A most megjelent naplók, úgy vélem, a legfontosabbak. Ezek azok, amelyek az ő aktív püspöki éveiből maradtak fent. Másrészt ez az a pár esztendő, amely különös jelentőséggel

bírt nemcsak köztörténeti szempontból, hanem az egyháztörténet szempontjából is. Különös csoda, hogy ezek a naplók fennmaradhattak. A megjelent feljegyzések azt az intenzív időszakot mutatják be, amelyben Ordassnak különösen is helyt kellett állnia egy alapvetően ellenséges közegben. '48-ban egy pártállami diktatúrába hajló államhatalommal szemben, '56–57-ben pedig már a kialakult diktatúrával szemben. Ezt a korszakot rengeteg történész feltárta már, olyan csomópontjai ezek a történelemnek, ahogy egy műszaki rajznak is vannak különös fontossággal bíró csomópontjai. Ezért ez egy alaposan kutatott időszak, ennek ellenére a napló mégis tud újat mondani. A személyes szemszög az, ami ezt különleges forrássá teszi. Olyan ember érzelmeinek, gondolatvilágának, elveinek szemszögéből nézhetjük és követhetjük végig az eseményeket, aki főszerepet játszott az evangélikus egyház akkori történetében.

A személyes szemszög az,
ami ezt különleges forrássá teszi.

A naplók egyrészt izgalmas forrásanyagok a történeti kutatás számára, éppen az egyedi perspektíva miatt, de a történelem iránt érdeklődő olvasó számára is érdekesítő olvasmányélményt jelenthetnek. Nemcsak azért, mert

Ordass kiváló stílusban fogalmazott, kerek, egész mondatokban, jól követhető gondolatmenettel, hanem azért is, mert a naplóirodalomnak jellemző tulajdonsága a keresetlen őszinteség. A naplók írója úgy ír, hogy nem ismeri a végkifejletet, tehát az események leírása során nincsen rá befolyással az, hogyan alakul a későbbiekben a történés.

Ordassnak számos éndokumentuma van, ahol saját szemszögéből számol be az életéről. Írt önéletrajzot, *pro memoriákat*, emlékiratokat, de a napló az, amelyik egy teljesen őszinte perspektívát mutat, úgy mutatja be az eseményeket, ahogy mi is éljük a saját napjainkat. Nem tudjuk, hogy holnap mi fog következni. Ezt élhetjük át olvasmányélményként.

A kötet gerincét maga a forrásközlés teszi ki, amelyet igyekeztünk magyarázó jegyzetekkel ellátni, ezekkel a ma már nem köztudott ismeretekbe nyújtottunk betekintést. A naplóközlés után következik egy magyarázatos névmutató, amely tartalmazza a napló teljes, több mint 800 tételből álló személynévanyagát, ahol az egyes emberek életrajzi adatait is megadtuk, hogy az érdeklődő olvasó megismerkedhessen azokkal a személyekkel, akikkel Ordass találkozott. Ezt követi egy rövid utószó, amelyben magáról Ordass püspökről ismerhetünk meg életrajzi adatokat, illetve itt írunk a naplóközlés szempontjairól is. Utána következik Katalin tanulmánya,

amely egyrészt a napló eseményeit és azok történeti háttérét mutatja be, valamint izgalmas betekintést nyújt azok állambiztonsági vonatkozásaiba is. A kötet végén olvashatunk egy rendkívül izgalmas interjút Ordass püspök vejevel, Dedinszky Gyula bácsival, amelyben beszámol arról a rendkívül kalandos sorsról, hogy az állambiztonságtól, az elégetéstől és mindentől megmentve neki köszönhetjük, hogy kézbe vehetjük ezt a kötetet. Végül van benne egy képgyűjtemény Katalin válogatásában, amely a napló legfontosabb szereplőihöz arcképeket is köt.

izgalmas betekintést nyújt azok állambiztonsági vonatkozásaiba is

Z. P. *A naplóból elképesztő mennyiségű szövegről kapunk információt. Ordass Lajos maga is panaszkodik időnként a leterheltségére, a rengeteg programra és a még több látogatóra. Néha, nem is ritkán, a fáradtsága miatt még a naplóírás is elmarad. Milyen evangélikus és ökumenikus egyházi élet rajzolódik ki a szemünk előtt a napló olvasása közben?*

Fabiny Tamás Azt csodáltam, hogy sokszor a legnagyobb kimerültség után is odaült az asztalához, és megírta a naplót. Egészen kivételes volt, ha csak két-három nap távlatából emlékezett vissza a történésekre. Ez adta számomra az igazi nagy meglepetést. Emlékszünk mindannyian a lila könyvekre,³ amikor azokat először kézbe vettük. Azokat többnyire utólag írta, bizonyos távolságból, rendezési lehetőséggel, eredetileg máshol megjelent írásait emelte be oda, például az *Akikkel az úton találkoztam*⁴ címűt és másokat, ez viszont szinte helyszíni közvetítés az egyházpolitikáról. Egészen bámulatos, hogy Rákosinál délelőtt 11-től délután 2-ig egy izonyatosan kimerítő tárgyalást folytat, este már hosszan beszámol arról. Miklós Imrével, Horváth Jánossal vagy az egyházi ellenzékkel tárgyal, majd szinte helyszíni közvetítést ad, és nem bánik éppen ezért senkivel kesztyűs kézzel. A lila könyvekben is így van ez, hiszen tudjuk, hogy ott vannak a szerkesztő tapintatából kipontozott részek, itt viszont elég határozottan és élesen fogalmaz, még olyan emberekkel kapcsolatban is, akiket én nagyon tisztetek, de ott, akkor, abban az egyházpolitikai helyzetben vagy abban a napi küzdelemben ő megmondja róluk, hogy kétszínűen viselkedtek, gyávák voltak, vagy hasonlók. És ez adja igazából a személyességét.

Az egyházi életre visszatérve, valóban nagyon pörgő egyházi élet volt '48-ban is és '56-ban is, de ekkor az újrakezdés nehézsége miatt kicsit más volt a helyzet. '48-ban még mintha tartana az a nagy lendület, a háború utáni újrakezdés és az evangelizáció – bár ez nem feltétlenül Ordass területe –; tudjuk, hogy ez az egyházi életre nagyon hatott. Látszik, hogy milyen sok feladat van rajta, a püspöki hivatalban a fogadóórák hosszú-hosszú sorállással valósulnak meg, de mindenkit beenged, ahogy én értelmeztem; ha nem jelentkeztek be, késő este is fogadja

3 A népszerű nevükön lila köteteket Szépfalusi István szerkesztette és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem adta ki: *Válogatott írások*. Bern, 1982; *Önéletrajzi írások*. Bern, 1985; *Önéletrajzi írások (folytatás)*. Bern, 1987. A negyedik kötet, a *Válogatott írások (folytatás)* a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya kiadásában jelent meg 1998-ban.

4 Ordass Lajos: *Akikkel az úton találkoztam*. Budapest, 1996, Ordass Lajos Baráti Kör.

őket, beszélget velük, mindenki övele akar beszélni. Az is elgondolkodtató, hogy a legkisebb ügyektől a nagy nemzetközi ügyekig mindennel neki kell foglalkoznia, mindenki úgy érzi, hogy őt kell megkeresnie. A gyülekezeti szolgálatok elsősorban a Deák térre irányulnak, hiszen az volt a saját gyülekezete. '48-ban és '56-ban is igazi virágzó gyülekezeti élet rajzolódik ki; őri-

mindenki úgy érzi, hogy őt kell megkeresnie.

ási tömegek, főleg, ha ő prédikál. És ott van a sok rétegalkalom, amiken fontosnak érzi, hogy részt vegyen: asszonykör, iparosok találkozója, Luther szövetségi találkozó, presbiteri ülés...

Ezeken részt vesz a legnehezebb napja után is. Nagyon virágzó élet. A gyülekezetlátogatás viszonylag rövid időszakra korlátozódik, hiszen sokat volt külföldön is, '48-ban és '57-ben is. Amikor gyülekezetet látogat, azt intenzíven teszi, a nagy alföldi gyülekezeteket akár több napon keresztül is, ott is alszik, sokszor a feleségével utazik, összekötve családi programokkal, de közben ő végzi a gyülekezeti programot. Az is jellemző, hogy sokszor haragszik, hogy milyen fényűző lakomával fogadták, szegény körülmények között túlságosan ki akarnak tenni magukért. Nem örült ezeknek a nagy traktátnak, ez kifejezetten zavarta őt.

Kikapcsolódás nagyon kevés volt. Egy kirándulás Weltler Jenő bácsival, egy vadászat – ennek ma már kicsit más akusztikája van –, ami nem urizálás volt, hanem kirándulás.

Az '56-os újrakezdés után '57-ben már a kétvágányúság indult, az egyházvezetés ellenzéke egyre erősebb, akik elfogadták azt, hogy – a saját püspökük legnagyobb elképedésére – ott vannak a tárgyaláson, csak éppen nem az ő oldalán ülnek, hanem a másik oldalon, az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) meghívott lelkészeiként vesznek részt azon. Egyszerűen elképesztő. Ez nagyon felmorzsolja az idegeit.

az egyházvezetés ellenzéke egyre erősebb,

Megdöbbenett az is, hogy valamikor elsírja magát, többször is sír. Mindent el tudtam volna róla képzelni a korábbi élményeim alapján, csak azt nem, hogy sír. Ordass sír, amikor Vajta Vilmoossal találkozik hosszú évek után először, de elsírja magát egy köszöntésre adott válasz közben is. Egészen döbbenten mondja, hogy úgy látszik, az idegei felmondták a szolgálatot. Egy gyülekezet előtt elsírja magát, ez nyilván nagyon zavarta őt. Ezért teszi ez nagyon hitelessé ezt a könyvet. Estéknként sokszor azzal zárja,

Ordass sír

hogy nagyon fáradt, nagyon-nagyon fáradt, ez szinte visszatérő motívum.

Z. P. *Te egyébként írsz naplót?*

F. T. Többször készítettem feljegyzéseket, de ilyen szisztematikusan nem, ebben sem érhetek Ordass Lajos nyomdokába.

Z. P. *Munkád kapcsán nyilván számos olyan visszaemlékezéssel találkozol, amely nagy idők, vészterhes események tanúitól származik. Ezek sorában hol helyezkedik el Ordass Lajos naplója? Mi nyilván elfogultan látjuk, de hogyan látod ezt te katolikusként, a korszakkal foglalkozó történészként és egy jelentős állami hivatal viselőjeként?*

Soós Viktor Attila Egy kicsit én is elfogult vagyok. Egy nyugat-magyarországi kisvárosban, Körmenten születtem, és itt éltem hosszú évekig. A lakásunk közelében, a másik utcában volt az evangélikus templom, amikor mellette elmentem, mindig rácsodálkoztam a külső, majd amikor bent jártam, a belső szépségére. Amikor történelemmel kezdtem foglalkozni, akkor láttam, hogy Kapi Béla vagy Böröcz Sándor életútja, megpróbáltatásai kötődnek valamennyire ehhez a helyhez. Amikor fiatal voltam, akkor ebben a kisvárosban olyan lelkipásztorok szolgáltak a három történelmi egyház gyülekezetében, akik ott helyben meghatározó személyek voltak. Számomra Zügn Tamás kiemelkedő gyerekkori emlékkép.

Amikor Katalinnal majd Gergellyel megismerkedtünk, jó volt megtapasztalni, hogy bár az egyházainknak a különböző helyzetekben más-más megpróbáltatással kellett szembenéznük, de igyekeztünk és igyekszünk a párhuzamokat és azokat a nagyon fontos kapcsolódási pontokat megtalálni, amelyek nem elválasztanak, hanem összekötnek bennünket. Számomra az Ordass-napló, különösen '48, de 1956–57 kapcsán is felidézi, hogy micsoda isteni kegyelem volt a magyar egyházak és társadalom számára, hogy Ordass Lajos vagy Mindszenty József közel hasonló helyzetbe kerültek, hasonló megpróbáltatások érték őket, és ők erre olyan választ adtak, hogy nem futamodtak meg. Az ő habitusuk és alkatuk nem teljesen hasonló, de megpróbáltatásban, életük legmeghatározóbb helyzetében nagyon hasonló módon tudtak helytállni.

Minden egyes napló nagyon fontos forrás, de Ordass Lajos naplója, azon túl, hogy egyháztörténeti szempontból mind az evangélikus, mind a többi egyházzal kapcsolatos bejegyzései is fontosak, a pártállam és az ÁEH vezetőivel való tárgyalásai olyan elejtett megjegyzéseket tartalmaznak, amelyek a levéltári forrásokból sokkal nehezebben hámozhatók ki, vagy fenn sem maradtak. Különösen is érdekes, ahogy 1948-ban az egyházi vezetőkhez állt a pártállam: lenézve, egyáltalán nem tisztelve azt, hogy ki milyen tisztséget visel azok közül, akik a tárgyalásztal másik oldalán ülnek; vagy mint Ordassnak az utolsó előtti napon (1957. december 5.) írt naplóbejegyzése: amikor az ÁEH evangélikus ügyekért felelős megbízottjával, Grnák Károllyal tárgyal, akkor Grnák belügy-minisztériumi nyomásgyakorlásra tesz utalást. Ami persze a mai ismereteink szerint nem valósult meg, de ezen bejegyzések nélkül ennek a két elnyomó szervnek a nagyon szoros együttműködését sokkal nehezebb lenne feltárni, különösen ebben az '56–'57 környéki zűrzavaros időszakban.

Mint minden napló, ez is alapvetően személyes írás, melynek írója nem feltétlenül arra gondolt, hogy milyen forrásértéke lesz a feljegyzéseknek, és mennyien juthatnak hozzá a ti jóvoltotokból, de legfontosabb forrásaink közé tartoznak az ilyen személyes naplók. A szélesebb olvasóközönség számára is tartogat nagyon sok fontos információt, adatot, úgyhogy nagyon örül az ember minden forrás kiadásának.

igyekeztünk és igyekszünk
a párhuzamokat és azokat a nagyon fontos kapcsolódási pontokat megtalálni,

olyan elejtett megjegyzéseket tartalmaznak,
amelyek a levéltári forrásokból sokkal nehezebben hámozhatók ki

Z. P. *Több tanulmányodban is foglalkoztál már Ordass Lajos személyével. Mennyi újdonságot ad a napló? Vannak olyan adatok a kötetben, amelyeknek ez az elsődleges forrása?*

Mirák Katalin Az ún. lila kötetek és az utóbbi évtizedek Ordass-kutatásai nyomán született tanulmányok, cikkek után valójában nem volt megrendítő „heuréka!”-élményem. Másfajta újdonságot tartogattak a naplók számomra, s ez a műfaji sajátosságból eredő személyességük, hiszen „mást tud” egy önéletrajzi írás, és mást egy napló, ami szinte egy időben keletkezett a leírt eseményekkel. Ordass, a „megállás szimbóluma” a naplóiban megmozdul, sőt folytonos mozgásban van, gondolkodik, érez, örül, haragszik, utazik, eszik, alszik, megbetegszik stb. Ezáltal az

Ordass, a „megállás szimbóluma” a naplóiban megmozdul, sőt folytonos mozgásban van,

ember, a férfi, a családfő és a barát arcvonásai is valamelyest láthatóvá válnak.

Az Ordass-naplók szubjektív írások, de – legalábbis számomra – furcsa kettősség van bennük: míg a hangvételük és a témák egy

része is személyes, nélkülözik az igazán bensőséges jellegű bejegyzéseket; intim, magánéleti titkokat ne keresséjük bennük. Úgy vélem, Ordassnak volt egy szigorú belső mércéje, amely naplóírás közben is működött, és ez tartózkodóvá tette.

A napló az eddigi Ordass-képet nem rengette meg. Ugyanazt az Ordasst érzem itt is, mint más írásaiban. Itt legfeljebb nyersebben fogalmaz helyenként, mint más szövegei papírra vetésekor. És ez az önazonosság rendkívül lényeges. Nem azt látjuk, hogy a magánnaplójában kibújik a közéleti szerepéből, és felfedi a titkos, a „valódi én”-jét. Nem, Ordass minden írásában ugyanaz. Nincs álarca, álneve vagy fedőneve, és ez ebben a korszakban egyáltalán nem evidens.

A püspöknek a csak kevesek számára ismert oldalai fogtak meg leginkább. Sok mindent megtudunk például a testi, a fizikai vagy a mentális állapotáról. Tamás említette már az állandó fáradtságot, ahogy 1957 nyarán is írja: „Unalmassá válik már, ha minden naplóbejegyzésemet

Sok mindent megtudunk például a testi, a fizikai vagy a mentális állapotáról.

vagy azzal kezdem, vagy azzal fejezem be, hogy végtelenül fáradt vagyok. De ez a tény ma is.” (1957. június 25. kedd). Egy rendkívül feszült és kimerült ember hangja ez, de figyeljük meg, hogy a testi nyavalyáiról szinte sosem öncélúan,

panaszokásképpen ír. Inkább akkor szentelt nekik figyelmet, ha a munkájában akadályozták. Amikor 1957 őszén egy éjjel lázas torokgyulladásból szenvedett, és hajnalban már azt hitte, „dögrovásra jut”, főként azon aggódott, hogy a vasárnapi papi szolgálatait hogyan tudja majd elvégezni. Ez a kettősség – a közéleti és a magánember – szétválaszthatatlanul jelen van a naplóiban.

Különösen érdekesek számomra Ordassnak azok a meglepő reakciói, amelyeket a környezete nem tudott mire vélni, de egy-két naplóbejegyzés magyarázatot ad rájuk. A kiskőrösi gyülekezeti látogatáson például egyszerűen leblokkolt: „az utolsó évek alatt néhányszor már megtörtént velem: az örömtől olyan sírógörcs fogott el, amely megakadályozott a válaszadásban. Úgy látszik, a megpróbáltatást könnyebben hordom, mint az örömet.” (1957. január 21. hétfő)

F. T. Megnéztem, a másik sírása Danhauser László esperesi beiktatásakor volt.

M. K. Igen, erről az iktatásról azt írta, hogy „[s]ajnos, mikor egyéni érzelmeket akartam tolmácsolni, ez a föladat meghaladta erőmet és idegeim fölmondták a szolgálatot. Ez – fájdalom – már több ízben is megtörtént, és erősen aggaszt idegállapotom dolgában.” (1957. április 5. péntek). Mindez azonban jóval túlmutat egy ember idegrendszeri problémáin, mert kulcspozícióban lévő egyházi személyről van szó. Ordassról többen megjegyezték – s akár belügyi, hálózati jelentést is idézhetnék ide –, hogy a püspök furcsán viselkedik, nem válaszol, nem kommunikál stb. Erre állami részről hivatkoztak is a félreállítása kapcsán, mondván, Ordass tárgyalásra képtelen, így e tekintetben is alkalmatlan egyházvezető. Ordass naplóhangja azonban nem mindig ilyen borús, sokszor meglepően vicces, sőt önironikus.

Igazi újdonság volt számomra az 1948-as és 1956–57-es időszak közti különbségek felfedezése. Érzékelhető az a sok gyötirelem, ami Ordassra a félreállítás éveiben méretett. Amikor '56-ban visszatért a püspökségbe, élt benne némi illúzió, de talán öröm és bizakodás is az egyház visszakapott szabadsága, a kibontakozás és a megújulás lehetősége miatt. De nagyon hamar azzal kellett szembesülnie, hogy az idő nem állt meg 1948-ban, amikor őt bebörtönözték. Az eltelt 8 év rengeteg rombolást végzett az egyházában, amely sokkal többet változott, mint gondolta. Az '57-es naplóra erősen rányomja a bélyegét ez a felismerés. Ordass mind gyakrabban fordult magába, és tartott önvizsgálatot, emiatt az '57-es napló személyesebb hangú. Több benne a lelki tartalom is, mint a kilenc évvel korábbiiban, talán az idősebb kora miatt, talán mert olyan egyházvezető írta, aki egyszer már súlyosan megsebesült az egyházpolitikai harctéren.

Igazi újdonság volt számomra az 1948-as és 1956–57-es időszak közti különbségek felfedezése.

A kötetről

Z. P. *Idézet a Napló 1961. február 2-i bejegyzéséből: „Kendeh Guszti és Kotsis Domokos együtt jött el abból a célból, hogy Guszti bemutassa a fuvolázásban való előhaladását. Domokos kísérte zongorán. Szépen töltik idejüket ezek a fiatalok.” Szeretném bemutatni ennek a bejegyzésnek az egyik szereplőjét, dr. Kotsis Domokost, az Ordass Lajos Alapítvány kuratóriumának tagját, aki ma Ordass Lajos magyar hangja lesz közöttünk.*

Kotsis Domokos felolvassa az 1956. december 7-i bejegyzést.

Z. P. *A kötet jelentős részét, 90 oldalt tesz ki az általad összeállított annotált névmutató, amely nagyon aprólékos és kitartó munkát sejtet, és valószínűleg sokak számára fontos adatbázis lesz a jövőben, elsősorban a külföldi személyek vonatkozásában. Hol kutattál, milyen forrásokat használtál fel? Ordass kapcsolati hálója hogyan rajzolódott ki előtted?*

I. G. A most megjelent naplóban több mint nyolcszáz személynév fordul elő. Ráadásul ők igen sokféle emberek, különféle habitussal, többségük evangélikus, református vagy katolikus lelkész, de számos állami tisztviselő vagy közéleti személyiség is szerepel; vannak köztük egy-

A most megjelent naplóban több mint nyolcszáz személynév fordul elő.

szerű egyháztagok, és igen jelentős mértékben külföldiek is, több száz külföldi név fordul benne elő. Ha nem lennének internetes adatbázisok, akkor ezt az annotált névmutatót nem lehetett

volna megcsinálni. Fő forrásaimat, főleg a külföldi nevek tekintetében, ezek jelentették. Az Evangélikus Országos Gyűjteménynek van egy kiváló adatbázisa, a MEDIT, ahol az evangélikus sajtóorgánumok, a *Lelkipásztor*, az *Evangélikus Élet*, a *Keresztyén Igazság* mind megvannak, ezen kívül az Arcanumnak a különböző aladatbázisai, külföldi nevek esetében online elérhető, illetve néhány magyarországi levéltárban is előforduló életrajzi lexikonok. A németek lexikongyártásban elsőrangúak, külön van egy egyházi személyek névtárát tartalmazó, közel 40 kötetet számláló sorozat, amely a németországi egyházi személyekről nyújt életrajzi betekintőt. Persze kutattam az Evangélikus Országos Levéltárban is, ott az evangélikus lelkészek tekintetében a nyugdíjostály iratanyaga volt különösen is érdekes. Kiemelném még az LVSZ (Lutheránus Világszövetség) és az EVT (Egyházak Világtanácsa) genfi levéltárait, de sok egyéb helyen, nem is tudnám felsorolni mindet, de ezek voltak a leghangsúlyosabbak.

Önmagában már a nevek mennyisége és a személyek sokfélesége is arra mutat rá, hogy Ordassnak igen kiterjedt kapcsolati hálója volt, érdemes azonban kiemelni a külföldi kapcsolatok jelentőségét, és ennek kapcsán az államhatalommal való viszonyát, ugyanis ez a kettő főleg

Ordassnak igen kiterjedt kapcsolati hálója volt,

'56–57-re szoros összefüggésben volt egymással. Ordass már fiatal kora óta építette külföldön a kapcsolatrendszerét, Svédországban volt ösztöndíjas, megtanult svédül és más skandináv nyelveken is. Már ekkor megismerkedett számos

jövendő svéd egyházi vezetővel, akik aztán a későbbi életében is fontosak lettek. Püspökként ezt a kapcsolatrendszerét kamatoztatta, amikor a háború után kiment külföldre, és öt hónapon keresztül járta a világot, Amerikát, a skandináv államokat, illetve Svájcot, hogy a magyar egyház számára segélyeket gyűjtsön. Ennek során megismerkedett számos amerikai egyházi vezetővel is, illetve az olyan nagy ernyőszervezetek vezetőivel is, mint az LVSZ és az EVT. Az ő népszerűségét jelzi a külföldi evangélikus körökben, hogy 1947-ben az LVSZ alakuló gyűlésén megválasztották a szervezet alelnökének. Ezt követően a meghurcoltatásait, börtönbüntetését, nélkülözését a külföldi vezetők mind figyelemmel kísérték, és alkalomadtán a magyar vezetők felé kifejezésre juttatták tiltakozásukat, illetve követelték Ordass rehabilitálását. Tulajdonképpen ez a külföldi figyelem volt az, amely 1956-ban ismételten felkeltette az államhatalom figyelmét. Akkor már változott a diktatúra arculata is. '53-ban meghalt Sztálin, ezt követően egy lassú desztalinizációs folyamat indult el a keleti blokkban, és ennek következtében többször is felülvizsgálták a korábban akár börtönt szenvedettekhez való hozzáállásukat is. Ordass is ilyen személy volt. 1956-ban ugyanis az EVT egy konferenciát szervezett Magyarországon a galyatetői nagyszállóban, és az ide érkező egyházi vezetők felvették a kapcsolatot az ÁEH vezetőivel. Ennek a tárgyalásnak a beharangozása során az ÁEH főfigyelt Ordassra, meglátogatták magát Ordasst is, Horváth János, több ízben járt Ordass

püspök lakásán, személyes benyomásokat gyűjtött róla, amely benyomások pozitívak lehettek, ugyanis elhatározta az államhatalom még ekkor, '56 nyarán, hogy Ordass püspököt rehabilitálni fogják. Ennek oka kifejezetten a külföldi kapcsolatrendszere volt. Az államhatalom meglátta ebben a lehetőséget. Úgy látták, hogy ha Ordassal sikerülne együttműködni, ha volna arra lehetőség, hogy Ordass püspököt a saját érdekeiknek megfelelően mozgatják, akkor ő külföldön érvényesíthetné a szocialista blokk érdekeit. Arra is számítottak, hogy Ordass a külföldi népszerűsége hatására esetleg újra vezető beosztásokba kerülhet különböző külföldi szervezeteknél. Az LVSZ-nek már volt alelnöke, és ez újra kinézhetett számára.

Az ebben való lehetőség az, ami az államhatalmat arra készítette, hogy '56 elején, még a forradalom kitörése előtt rehabilitálták, és hosszabb távon betervezték azt is, hogy ő visszatérjen a püspöki székbe.

Mivel kirobbant a forradalom és a szabadságharc, ezért ez a visszahelyezés előbbre került. Megrövidült az az időszak, amíg Ordass egy fajta félaktív szolgálatban figyelhetett volna az államhatalom. Talán ez volt az oka annak, hogy a szabadságharc leverését követően is maradhatott a püspöki székben. Egészen '58 júniusáig: a többi egyházhoz képest, ahol a szabadságharc kapcsán visszatértek a korábban félreállított vezetők, példátlanul sokáig megmaradhatott a vezetésben. Ordass, legalábbis második püspökségének az elején, még úgy látta, hogy az államhatalom szabad kezet adott az evangélikus egyháznak, illetve az ő számára, hogy a maga autonómiája szerint vezesse az egyházat. Ezt a viszonylagos szabadságot egészen '57 őszéig érezte. Ekkor következett be az újabb szakítás az állammal, amikor egy hosszadalmas tárgyalási folyamat végén kiderült, hogy az állam bele akar szólni – akár személyi kérdések szintjén is – az egyház vezetőinek összetételébe. Ekkor Ordass ismét kimondta a nemet.

Az államhatalomnak csak részben igazolódott az Ordassal kapcsolatos elvárása. Miután visszatért az aktív püspöki szolgálatba, pozícióba került külföldi egyházi szervezetekben, '57 augusztusában ismét megválasztották az LVSZ alelnökének. Viszont azzal kapcsolatban nem sikerült a vele kapcsolatos terv, hogy nem követte az államhatalom elvárásait és továbbra is a saját elvei és hite mentén vezette az egyházat.

Z. P. Katalin, *egy másik jelentős része a kötetnek az általad írt, 50 oldalas tanulmány arról, hogyan látta ezekben az időszakokban Ordass az állambiztonság. Mik a lényeges háttérinformációk ezek közül, amelyek pusztán a napló elolvasásából nem derülnek ki? Az derül ki a tanulmányodból, hogy kiemelt jelentősége volt az állambiztonság számára Ordassék 1957-es minneapolis-i útjának az LVSZ III. nagygyűlésére. Mielőtt azonban átadnám neked a szót, szeretnék egy családi ereklyét, egy képeslapot megmutatni.*

A címzett ifj. Zászkaliczky Pál ev. teológus, Fót, Pest m., Hungary Europe. Minneapolis 1957. aug. 21. „Kedves Pali, szeretettel küldjük üdvözetünket a Nagygyűlésről. Rajtad keresztül az egész

Az államhatalom meglátta ebben a lehetőséget.

a viszonylagos szabadságot egészen '57 őszéig érezte

családnak és az ifjúságnak: [Wiczián] Dezső bácsi, Szabó József, Ordass Lajos, Kunos Jenő, Nagy Gyula, Gémes István, Spiegel-Schmidt Frigyes, Keken András, Pósfay György, Juhász Imre, Hafenschner Károly, Vajta Vilmos, Brachna Gábor, Leskó Béla.”

Hogyan figyelte meg az állambiztonság ebben az időszakban Ordass Lajost?

M. K. A kutatások alapján egészen bizonyosan állítható, hogy Ordass megfigyelése püspöksége kezdeteitől – ami időben történetesen nagyjából egybeesett a kommunista diktatúra kiépítésének kezdeteivel – szinte élete végéig tartott. Sokféle hivatkozási alapot találtak erre. Ordass a demokratikus államrendet veszélyeztető egyházi reakció vezetőjeként vagy 1948-

Ordass megfigyelése püspöksége kezdeteitől [...] szinte élete végéig tartott.

ban a felekezeti iskolák államosítását ellenző és az állam és egyház közti egyezmény megkötését akadályozó püspökként éppúgy nyilvántartották, mint a súlyos gazdasági bűncselekményt elkövető egyházvezetőt. De az '56-os szerepét sem a pártállam elvárásai szerint töltötte be. Ám a permanens állami figyelemnek ma csak töredékes iratanyagát ismerjük. Nincs lehetőségünk kézbe venni az állambiztonsági levéltárban az Ordass-dossziét, amelyben mindent benne találunk, ehelyett aprólékos kutatással kell összezedgetni a rá vonatkozó dokumentumokat. Ezt a kutatómunkát összegeztem a tanulmányomban.

a permanens állami figyelemnek ma csak töredékes iratanyagát ismerjük.

De olyan háttéranyagokat is ismertettem, amelyek egyes naplóbejegyzésekhez köthetők, vagy olyan epizódokat, amelyeknek éppenséggel helye lett volna a naplóban, Ordass mégsem szólt róla.

Önéletrajzi írásában részletesen leírja például Zürichbe utazását 1948. március 2-án. A repülőn az egyik utastársa, Tessényi János metodista szuperintendens Svájc légtérébe érve megvallozza Ordassnak, hogy indulása előtt berendelték az Andrassy útra, és azzal engedték el Svájcba, hogy figyelje meg, és jelentsen majd az evangélikus püspökről. Tessényi persze nem tett eleget a megbízásnak, hanem beszámolt róla Ordassnak, és nem tért vissza Magyarországra. Ordass viszont így '48. március elején kétséget kizáróan értesült arról, hogy megfigyelik. Különös, hogy bár a naplóban van 1948. március 2-i bejegyzés, Ordass ezt a beszélgetést egyáltalán nem említi. Érdekes kérdés, vajon miért nem, s nyilván sokféle válasz lehetséges...

Ugyanebből az időből való egy izgalmas levélváltás. Az Evangélikus Országos Levéltár munkatársaként 2021-ben Vajta Vilmos hatalmas levelezési hagyatékának rendezésekor találtam egy kötetet, amelybe Ordass, illetve Vajta Vilmos, Pósfay György és Leskó Béla 1948. márciusi levelezése is bele van fűzve. A három fiatal lelkész ekkoriban külföldön tanult, s akkor is kint voltak, amikor a püspök megírta nekik a március 2-i beszélgetését Tessényi Jánossal. A fiatalok erre dilemmázni kezdtek, hogy kint maradjanak külföldön, vagy a várható letartóztatások kockázatát is vállalva hazajöjjenek. Ordass tanácsát kérték, ugyanakkor profi konspirációs ötletekkel látták el a titkosrendőrségtől féltett püspöküket. A lelkére kötötték például, hogy egyedül soha ne járkaljon az utcán, mindig legyen néhány kísérője, hogy ne tudják nyomtala-

nul eltüntetni. Ha pedig az ismeretségi körben valakivel baj történe, „virágnyelven” azonnal értesítsék őket. Még „szövegmintát” is küldtek ehhez Ordassnak!

Az 1956–57-es naplóban Ordass gyakran ír arról, hogy lassan elszigetelődik, s mind nyomasztóbb számára az egyházon belüli támogatás hiánya. A magára hagyatottság mellett, különösen 1957 nyarától, rendszeresen emlegeti az állami nyomás fokozódását. A levéltári iratok ismeretében azt kell mondanom, hogy korántsem fóbia vagy beteges rögeszme volt ez a részéről. Nagyon is jól érzékelte a valós veszélyt, érzékeny „egyházpolitikai barométere” ezúttal is pontosan jelzett, s ez állambiztonsági iratokkal is igazolható. Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, Horváth János 1957–1958 fordulóján

két beadványt – egy vitaanyagot és egy értékelő jelentést – készített az egyházpolitikai helyzetről. Vácolta az evangélikus egyházzal kapcsolatos stratégiát is, amelyben a legfőbb

feladatnak az ún. egyházi reakciót képviselő személyek félreállítását és az Ordassék által ’56 őszén megszerzett egyházi kulcspozíciók visszaszerzését jelölte meg. Horváth megjegyezte, hogy Ordass „[m]ost fokról fokra elszigetelődik, még egyes barátai is elfordulnak tőle, és katasztrófa politikának tartják álláspontját [...] a püspök elszigetelése is jól halad előre.” Az egyházügyi forgatókönyv szerint Horváth feladata volt, hogy Ordass Lajos evangélikus püspök kizorítását elérje a püspökségből, mégpedig 1958. december 31-i határidővel. Tudjuk, hogy ezt már fél évvel a kijelölt határidő előtt sikerült teljesítenie. Az állami dokumentumok és Ordass borúlátó naplóbejegyzései félelmetesen reflektálnak egymásra.

K. D. felolvassa az 1948. március 18-i bejegyzést.

J. P. *A Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) részvétele a kötet kiadásában sok segítséget jelentett. Itt szeretném kiemelni dr. Horváth Zsolt, tudományos ügyekért felelős főigazgató-helyettes támogatását. Miért látta fontosnak a Nemzeti Emlékezet Bizottsága, illetve annak hivatala, hogy társunk legyen ebben a projektben?*

S. V. A. Talán az eddigi gondolatok is sok szempontból bizonyították, hogy nemcsak egyháztörténeti jelentősége van a kötetnek, nemcsak az evangélikus egyház belső életével kapcsolatban nyújt számos adatot ez a napló, hanem akár az egyházakat ellenőrző ÁEH működését vagy annak vezetőjét illetően is: ’56–57 kapcsán Horváth Jánost, de később Miklós Imrét is említhetjük, aki majd egészen 1989-ig vezeti az egyházak ellenőrzését, felügyeletét. A NEB sem tud minden egyes kiadványt vagy ügyet felkarolni, támogatni, a feladatunk nem feltétlenül egyháztörténeti kutatásokra vonatkozik, de azt valljuk, hogy az egyházak nincsenek kívül bizonyos kérdéskörökön, hiszen szerves részei a társadalomnak. Nem lehet külön egyháztörténetírást művelni, hanem ennek minden kapcsolódási pontja szervesen kapaszkodik, ér össze.

A tanulmány és az annotált névmutató mutatja, hogy itt nagyon alapos előkészítő munkákra került sor. Persze egy ilyen naplót már önmagában is mindenki örömmel vesz kézbe és olvas,

profi konspirációs ötletekkel látták el a titkosrendőrségtől féltett püspöküket.

érzékeny „egyházpolitikai barométere” ezúttal is pontosan jelzett,

de ezek a magyarázó jegyzetek, az olvasókat segítő tanulmány és életrajzi szócikkek nagyon fontosak. Itt jelentős együttműködést lehetett megvalósítani, hiszen ezek különböző intézményekben őrzött anyagokra, adatokra utalnak. Hiszünk abban, hogy a különböző intézmények, kutatóműhelyek között – akár egyházi, akár világi területen tevékenykednek, bármilyen témát kutatnak is – sokkal erősebb összefogással lehet eredményeket elérni, hiszen egy-egy személynek a munkája is jó és eredményes tud lenni, de hogyha ezeket az erőket összeadjuk, akkor meg tudja sokszorozni, amit el lehet érni.

Küzdelem a lelkekért címmel éppen pár hete indult el egy olyan ismeretterjesztő kiállításunk, amely a '60-as évek kisközösségeit, csoportjait, fiatalokkal foglalkozó lelkipásztorok, egyházi és világi személyek helyzetét mutatja be, amely ugyancsak egy nagyon fontos terület. Bízunk

hogya ezeket az erőket összeadjuk, akkor meg tudja sokszorozni, amit el lehet érni.

benne, hogy ennek a '70-es, '80-as évekre vonatkozó folytatása is lesz, ahogy remélem, hogy a napló további kötetait is kézbe vehetjük majd így, könyv formájában.

Z. P. *Azon vagyunk, hogy ez egy sorozat első kötete legyen és ne egyben utolsó. Látva azt, hogy az emberek, de még a lelkészek közül is sokan mennyire leszoktak az olvasásról, mit gondolsz, mi kell ahhoz, hogy ez a kötet, ne pusztán egy szép gerinc legyen sokak polcán, hanem haszonnal forgatott olvasmány?*

F. T. Mielőtt válaszolnék, megnéztem, hogy a bemutatott képeklapot 1957. augusztus 21-én írták, a naplóban van erről bejegyzés, amikor arról van szó, hogy a világgyűlés keretében egy magyar–magyar találkozót tartanak a hattagú magyarországi küldöttég tagjai határon túli magyar lelkészekkel. [Felolvassa az aznapi bejegyzést a naplóból.] Ez is jó dolog, hogy az egymástól elszakított magyar lelkészek találkozhattak a minneapolis-i nagygyűlés keretében.

Hogyan lesz hasznos ez a könyv szellemi értelemben? Nyilván akkor, ha sokakhoz eljut. Bizakodó vagyok, mert szép és igényes könyv, jó kézbe venni, minden szempontból nagyon komoly kutatói és szerkesztési munka után került nyomdába. Mégis azt érzem, hogy ez akkor lesz igazából hatékony, ha könyvbemutatókat tartunk. Önmagában az, hogy megvásárolható az evangélikus vagy reménység szerint világi könyvesboltokban, kevés; jó lenne embereket involválni. Fiatalokon is tesztelem, teológushallgatókon, látszólag messze van tőlük ez a kor, de ha beszél nekik az ember erről a korról egy-egy történeten keresztül, akkor tátott szájjal tudják hallgatni. Történeteken keresztül kell közel hozni ezt a kort. A kapcsolatot a mába esetleg úgy lehet

azt érzem, hogy ez akkor lesz igazából hatékony, ha könyvbemutatókat tartunk.

megvonni, hogy felteszem a kérdést, hogy ma valaki egyházvezetőként, egyszerű lelkészként, gyülekezeti tagként vagy világi vezetőként hogyan viselkedne. A tisztesség próbája bizonyos helyzetekben.

Csak öt mondatot mondanék erről. A cenzúra. Amikor Ordass Lajos azzal szembesül 1948-ban, hogy a rádió nem engedi leadni az igehirdetést, csak akkor, ha beleír vagy elhagy valamit, akkor azt mondta – nyilván ez nagyon felelős döntés –: jó, köszönjük, nem élünk a lehetőséggel,

nem fogunk a rádióban prédikálni. Biztos sokan azt mondták ezzel szemben, hogy mit mondasz, püspök úr, nem tudjuk akkor az evangéliumot hirdeti, de ő azt mondta, hogy az egyértelmű válasz a cenzúrával szemben, hogy akkor inkább elhallgatunk. Ma hogy viselkednénk?

A más felekezetekhez való viszony. Kicsit árnyoldala ennek a könyvnek a számomra, hogy például a református testvérekkel mennyi konfliktusa volt. Azt mondta, hogy ők példát annak, és nagyon az államhoz dörgölőznek, ami minket is arra kényszerítene, hogy ezt az utat járjuk, de mi nem ezt az utat akarjuk járni. Ez egy sajátos feszültség.

Amit példaként hallottunk, hogy hogyan áll ki a világi vezetők mellett. Tomcsányi Vilmos Pál egy talpig becsületes ember volt; az evangélikus Mihályfi Ernő – később felügyelő, akkor még „csak” miniszter, az állami tisztségből később jött egyházi tisztségbe – micsoda megalázó mondatot mond: a parlamenti őrséggel dobattam volna ki. Ekkor ő, ellentétben az áltatunk is nagyon tisztelt Kapi Bélával, aki diplomatikus volt, és azt mondta, hogy majd megvizsgáljuk a lehetőségeket, ő azt mondta, hogy ezt kikérem magamnak, legalábbis tartalmilag ez volt a lényege a mondandójának.

Horváth Jánosról sok rosszat hallottunk, de ő az '56-os forradalom alatt felhívta telefonon Horváth Jánost, hogy szüksége van-e védelemre, mert szívesen befogadja az otthonába. Erről van vita, hogy ez tényleg megtörtént-e, de segílyt küldött neki. Megtehetette volna, hogy azt mondja: úgy kell neki, egye meg, amit főzött; ezzel szemben ő kiállt mellette.

Az utolsó a belső elszigetelődés, hogy magára tudott maradni. Már Minneapolisból hazafelé jövet, ahol pedig egy hasonlóan gondolkodó lelkési körrel volt együtt, legalábbis azt gondoltam én, hogy ez egy jól összeválogatott delegáció volt, leírja ezt a számomra nagyon döbbenetes mondatot, hogy „úgy térek vissza, hogy a világ evangélikussága messze az érdememen túl kimutatta irántam való megbecsülését. Kétségbeejtően és ijesztően nagy embernek tart, »hős«-nek minősít, kész minden programomban támogatni. Csak otthon vagyok elszigetelt, magános, tehetetlen ember!” Mert ott már feszültségeket érzett a hajón való beszélgetésben, és ezt az elszigeteltségét már '57 szeptember 3-án írja.

Csak otthon vagyok elszigetelt, magános, tehetetlen ember!

Ordass Lajosról

K. D. felolvassa az 1948. január 3-i bejegyzést.

Z. P. Ordass Lajos aktív igehirdető volt. Sajnos, nem sokkal a nyomdába kerülés után tettük fel az Ordass Alapítvány honlapjára (www.ordass.hu) száznál több prédikációját, köztük sok olyat, amelynek például gyülekezetlátogatási eseménye a naplóban említésre kerül, így az azokra való hivatkozások nem kerülhettek be a kötetbe. Egy jelentős gyűjtemény éppen a te közvetítéssel került vissza Magyarországra. Igehirdetésein keresztül milyen kép rajzolódik ki előttünk a püspökről? Mit mondhatunk arról, hogy sokszor megemlíti: úrvacsorával éltem?

F. T. Többször leírta, hogy elment a Deák térre istentiszteletre, akkor is, ha nem ő tartotta és nagyon fontos volt számára, hogy ilyenkor tudott úrvacsorázni. Tudjuk, hogy a félreállítottsága idejében is elment a Márvány utcából a Tartsay Vilmos utcába, és ígét hallgatott. A Deák téren is, amikor lehetett, hallgatta a lelkésztársai igehirdetését, és élt az úrvacsorával. Az ige és a szentség összetartozik.

amikor lehetett, hallgatta a lelkésztársai igehirdetését, és élt az úrvacsorával.

amit körülbelül két és fél évvel ezelőtt átélhettem. Németországban találkoztam Oscar Wolffal, aki Ordass unokaöccse volt, aki Németországba került ki, és ő őrizte Ordass kéziratos prédikációit a '30-as évekből. Éveken át kereste az alkalmat, hogy találkozhassunk, és amikor átadta nekem Heidelberg mellett, nagyon jót beszélgettünk. Néhány héttel később meghalt.

Fontosak ezek a prédikációk. Olvassa mindenki ezeket! Hangban is vannak hozzáférhető igehirdetések. Amikor 2001-ben a Duna Televízióknak egy filmet készítettem Ordass Lajosról a

Fontosak ezek a prédikációk.

Az igehirdetéseivel kapcsolatban nagyon jó, hogy a lila kötetekben az önéletrások mellett válogatott írások is vannak, amelyek nagyrészt igehirdetések, ezt is mindenkinek ajánlani tudom. Számomra is megrendítő találkozás volt, századik évfordulóra, akkor magam is használtam igehirdetéseket, amiket ő mondott, és azok beépültek a filmbe.

Z. P. *Elég erős szavakat olvashatunk a naplóban a lelkésztársakkal kapcsolatban: „haszontalan”, „öntömjénezést végzett”, „végzetesen rövidlátó”, „kapzsi”, „tehertétel”, „hítvány”. De sok negatívumot is találunk benne más egyházak képviselőiről is. Aztán fontos azon alkalmak leírása is, amikor a katolikus egyház és az állam között próbált közvetíteni. Milyen ezeket nem evangélikusként olvasni? Valóban volt ekkora jelentősége Ordass ökumenikus tevékenységének?*

S. V. A. Talán utaltunk rá, hogy kicsit más a '48-as Ordass-kép és az egyházak helyzete, mint '56–57-ben. Ezek a kemény szavak egy olyan embertől származnak, aki hiteles volt. Ezek a naplóbejegyzések és Ordass életútja azt mutatja, hogy egész életében a Szentíráshoz hű volt, és így volt egyházi vezető. Amikor a politikai vagy egyházi helyzet úgy alakult, akkor hátralé-

Ezek a kemény szavak egy olyan embertől származnak, aki hiteles volt.

pett. '48-ban a börtönbüntetését úgy élte meg, hogy ez persze számára nehéz, de pont '56–57 mutatja meg Ordass kapcsán, hogy megpróbálták őt felhasználni, megpróbálta az ÁEH nagyon ügyesen közel édesgetni, vagy valami olyan le-

hetőséget felkínálni neki, ami ha elindul ebbe az irányba, akkor ez elég érdekes helyzethez vezethetett volna, de ő egy más alkatú, más kaliberű ember volt. Azok között a keretek között '56–57-ben, amikor ezek a naplóbejegyzések születtek, Ordassban volt egy őszinte emberi hang, és ez az ő evangélikus egyházvezetői pozíciójánál sokkal fontosabb, volt benne egy különös emberi hozzáállás. Az, hogy Horváth Jánosnak segít, segílyt küld, vagy hogy megpróbál

közvetíteni annak a Grósz Józsefnek, aki maga is '51–56 között börtönt és háziőrizetet szenved, de miután Czapik Gyula egri érsek '56 májusában meghal, akkor őt az állam a házi őrizetből visszahozza, és egyházi vezetővé teszi újra. Nyilvánvalóan különböző alkatok és felfogások, de számomra Ordassnak van egy hihetetlenül pozitív emberi alkata, hogy megpróbál szót érteni a különböző felekezetekkel. Gondoljuk a '46–47-es évekre, amikor felmerül az egyházi iskolák államosításának folyamata, akkor mindegyik egyház a maga módján próbálja az iskoláit védeni, de tudnak az egyházi vezetők ebben szót érteni, ami ma természetes, de akkor ez nem volt az, legyünk ebben reálisak. A katolikus egyházban is '46–47-ben megfigyelhető volt, amikor megpróbálták bekérni a rádiós prédikációkat, volt olyan egyházi vezető, aki azt mondta, hogy akkor köszönjük, nem kérjük. Más meg azt mondta, hogy akkor alakítgatunk. Nyilván különböző alkatok.

Ordass mindenképpen kiemelkedik, részben az ő nemzetközi kapcsolatrendszere, részben pedig az ő nagyon emberi alkata miatt. Lehet, hogy vannak, akik vitatkoznak ezzel, de az biztos, hogy ő mindvégig megmaradt nagyon emberi, nagyon tiszta egyházvezetőnek. Amikor pedig úgy alakult, hogy börtönbe került, vagy félre kellett állnia, akkor nyilván neki nem volt jó, de mégis milyen jó, hogy a megpróbáltatást úgy tudta feldolgozni, hogy visszaemlékezést írt, naplót vezetett. Belül biztos, hogy küzdött, de ez talán valamifajta gyógyírt jelentett számára.

K. D. felolvassa az 1957. szeptember 3-i bejegyzést.

Z. P. *Ordass Lajos olyan személyekről is negatívan vall a naplóban, akiket pedig mi ugyanúgy az állami elnyomás áldozatainak tartunk, mint őt magát. Gondolok itt teológiai tanárookra és Böröcz Sándorra. Új elem ez számunkra? Egy helyen írja, hogy „egyedül vagyok”. Baj az, ha a hátrányt szenvedetteket nem látjuk monolit egységnek? Külön érdekes ebben a vonatkozásban dr. Keken András szerepe is, akiről a '60-as évek vége felé megemlíti naplójában, hogy eltávolodtak egymástól.*

M. K. Egyáltalán nem baj, sőt, talán hiba is lenne monolit egységnek nevezni azokat, akik a pártállami időszakban valamilyen módon szenvedtek a hatalomtól. Egyrészt más-más embe-
rekről, személyiségekről és lelkesi életpályákról van szó, másrészt a több évtizedes pártállami diktatúra különböző egyházüldöző korszakairól beszélhetünk. A diktatúra egyházellenessége a lényegyet tekintve ugyan nem változott, de másban nyilvánult meg 1948-ban, az 1950-es években, vagy '56 után, de a '60-as évek retorziói is nagyon jellegzetesek. Ordass sem látja egységnek a kortársait. Számomra a naplóolvasás egyik legüdítőbb élménye az a friss és életszerű látásmód volt, ahogyan Ordass a barátait, a kollégáit helyenként jellemezte. '57 májusában a diakóniai osztály négyórás tanácskozása kapcsán Sztehlo Gáborról, a nagy embermentőről azt írta: „kissé szélhámosnak tartom.” (1957. május 6. hétfő). Ma ezt inkább vagánynak vagy

Számomra *Ordassnak van egy hihetetlenül pozitív emberi alkata*

Ordass *mindenképpen kiemelkedik,*

Számomra *a naplóolvasás egyik legüdítőbb élménye az a friss és életszerű látásmód volt,*

határokat feszegetőnek mondanánk, Ordassnak mégis igaza lehet, mert ahhoz, amit Szehlo a háború alatt és után csinált – embermentést az embertelenség idején – valóban kellett egyfajta „szélhámosság”.

Hosszabb naplóbejegyzés született Böröcz Sándorról. Ordasst valószínűleg nagyon mélyen érintette, meg is bántotta Böröcz levele, amelyben a gulagon töltött 6 év után hazatért, családos lelkész azt vetette a szemére, hogy nem kapott segítséget a saját egyházától, és még ő is elnézte a munkanélküliségét: „Talán terrorizálja püspök urat valaki a környezetében? [...] Nekem a minneapolis elnökség se tudna arról meggyőző véleményt adni, hogy itt nem lehet segíteni. [...] Különösen pedig fáj nekem, hogy Püspök Úr, aki megízlelte hozzám képest a börtönt és még sem csinált eddig eredményes segítséget ebben a kérdésben egy volt sorstárssal...” (Budapest, 1957. október 15. kedd)

Korábban beszéltünk már Ordass elszigetelődéséről, Tamás említette az '57 nyári bejegyzést. Ordass azonban már januárban nagyon hasonlóan írt egy szűkebb baráti összefüggésben. Keken Andrásék lakásán voltak együtt Scholz László, Kendeh György, Zászkaliczky Pál és Hernády Nándor, mondhatni Ordass és a legmegbízhatóbb emberei. A nap végén mégis ezt írta: „volt szó az egyház kérdéseiről is, ezeknél sajnálattal kellett megállapítanom, hogy még ez a szűk baráti kör sem egységes. Emberek megítélésénél azonnal kiugrottak az ellenkező nézetek.” Talán mondhatjuk, hogy Ordassnak ez nem feltétlenül személyesen esett rosszul, hanem tapasztalt egyházvezetőként azt ismerte fel, hogy az egység hiánya, a belső szakadás életveszélyes az egyház számára. Sokkal sérülékenyebb a közösség, és az államhatalom részéről érzékelt támadás idején a megosztottság felér az öngyilkossággal. Ordass egyházpolitikai érzékenységből fakadóan olykor talán „túlreagálta” ezeket a helyzeteket, de a borúlátásának kétségtelenül volt alapja. Hiszen egyszer, 1948-ban már hasonló situációt élt át. Számára az evangélikus egyháztörténet mintha megismételte volna önmagát. Balratolódás az egyházvezetésen és a lelkészi karon belül, a szükségesnél nagyobb mértékű elköteleződés az állam felé, az állami

azt ismerte fel, hogy az egység hiánya, a belső szakadás életveszélyes az egyház számára

érdeknek az egyház érdeke elé helyezése – ezek a jelenségek számára 1957 őszén nemcsak az egyház újabb úttévesztését jelezték, de a küszöbönálló újbóli félreállításának is kétségtelen előjelei voltak.

Z. P. Gergely, talán el szabad árulni, hogy te vagy az a fiatalember, akit a kötet köszöntőjében említék, aki egyszer azt mondtad nekem, hogy a püspök személyisége és tevékenysége hiterősítő hatással volt rád. Beszéljél erről kicsit részletesebben?

I. G. Kedves meglepetés volt, amikor először olvastam az előszavadat, bár egészen idáig nem voltam teljesen biztos, hogy én vagyok az, de azért sejtettem.

Érdemes rátekintenünk a kötet borítójára, ugyanis szerintem rendkívül kifejező. Ordass Lajos személyiségét leginkább meghatározó kép ez: Ordass, a prédikátor. Neki ugyanis ez volt az élethivatása, lelkipásztor volt. Egész életében, egész életével istenhitét hirdette, minden cse-

lekedetében ez a hit motiválta, és ez a hit ösztönözte arra, amit végül is tett. A napló maga is ennek a bizonyítéka, ily módon értelmezhető egy fajta igehirdetésként is. Bizonyíték arra, hogy Ordass helytállását semmi más nem tette lehetővé, mint a saját személyes istenhite. Mással ugyanis nem magyarázható az a bátorság, és az az akár halálra is való elszántság, amivel szembeállt a kommunista államhatalommal, nem tett engedményeket az erőszak javára és az egyház kárára, hanem azt mondta, hogy márpedig ő nem ad semmit sem önként oda az erőszaknak, hanem ha kell, vegyék el erővel azt, amit akarnak. Ugyanis azt Isten bízta rá, ő azt önként nem adhatja oda.

M. K. Elárulom, a borítókép kapcsán volt egy kis vitánk Gergővel. Én a „hétköznapiabb” Ordass-portrék közül választottam volna, amelyiken például cseresznyét eszik, vagy félrecsúszott nyakkendővel pihen a nyugágyban. Ezek jobban illenek a személyes hangú naplókhoz. Végül Gergő azzal győzött meg, hogy ezek a naplók épp a két aktív püspöki szolgálati idejéből valók, így végül a Luther-kabátos, ígét hirdető püspök képe került a borítóra.

I. G. Maga a borítókép Varga Júlia ötletét dicséri, ő tervezte a borítót is és ő tördelte a kötetet.

Z. P. *Hogyan alakult, változott Ordass Lajosról alkotott képetek a napló megismerése által?*

F. T. Nagyon szeretem azt a képet, amikor egy nyugágyban ül és a nyakkendőt a szél hátracsapja. Nem vitatva, hogy ez jó borítókép, számomra ez a személyesebb Ordass is benne van a naplóban, mert a napló műfajából ez következik. Akinek a nyakkendője hátracsapódik, és talán egy kicsit pihen is. Ritkán gondolunk arra, hogy ő hogyan pihenhetett, a naplóból ez egy kicsit kiderül.

számomra ez a személyesebb Ordass is benne van a naplóban,

Jó pár éve írtam egy cikket *A márványember*

címmel⁵ Ordassról, az túl statikus embert mutat

be, ez a kép számomra most dinamikusabbá vált. Nem márvány, hanem emberibb, a napló műfajából is adódóan, amibe belefér, hogy elsírja magát.

I. G. Az Ordass-képem valójában a naplóval való munka során alakult ki. Korábban Ordass személyével legfeljebb otthon találkozhattam megemlékezés szintjén. Nem változtatott, hanem ezáltal épült fel.

M. K. A napló megismerése intenzív feladatot adott, szellemi és érzelmi értelemben egyaránt. A lektorálással párhuzamosan ugyanis írtam egy olvasónaplót, a magam személyes és szubjektív olvasatát. Eredetileg ez került volna be a könyvbe, de a férjem meggyőzött arról, hogy a naplóban nincs helye egy másik naplónak, így megírtam az állambiztonsági témájú tanulmányt.⁶ A napló kétségtelenül életszerűbbé tette az Ordass-képemet, s ez mindenképpen gazdagodást jelent számomra.

5 Fabiny Tamás: *A márványember. Evangélikus Élet*, 2003. augusztus 25. 8.

6 Az olvasónapló terv szerint az Ordass Alapítvány honlapján (www.ordass.hu) elérhető lesz.

S. V. A. A három történelmi egyház meghatározó vezetője 1945 után Ordass, Mindszenty és Ravasz, úgy szoktunk rájuk tekinteni, hogy monolit tömbként, megkerülhetetlen sziklaszilárd alakként állnak a saját egyházuk és a magyar társadalom elé, és ha valaki valamilyen hibát vagy problémát vet fel, akkor tabukat döntögetünk. De ez a mai este is azt mutatja, hogy hűsvér emberek voltak, ahogy mi is. Akinek a Jóisten magasabb egyházi vagy világi pozícióban ad feladatot, szolgálatot, az ugyanolyan ember, csak nagyobb a reflektorfény, ami rá irányul. Megpróbáljuk mindenben úgy tekinteni őket, hogy hiba nélkül kell lenniük, ha valami emberit látunk, azon elcsodálkozunk. De egy hátrafújtt nyakkendő, egy mosolygó vagy síró püspök a szószéken igazán emberi, és ettől hiteles az ő egész életútjuk. Különböző életutak, különböző megpróbáltatások, de az biztos, hogy elsősorban a saját egyházuk és a magyar társadalom javát akarták különböző utakon, különböző szempontok szerint.

Hozzám azért áll nagyon-nagyon közel Ordass Lajos, mert ez az 1956–57-es helyzet mutatja meg számomra igazán, hogy mennyire helyén volt, mennyire reálsan érezte azt, hogy

az 1956–57-es helyzet mutatja meg számomra igazán, hogy mennyire helyén volt

egy idő után elmehet az ő életútja, és itt meg tudott maradni. Az a hihetetlen nemzetközi támogatás és elismerés, amivel rendelkezett, nem vitte bele őt abba, hogy ez a népszerűség vagy itthon a pártállam részéről jövő lehetőségek elvigyék őt, tehát meg tudott maradni lelkipásztori alkatánál. Nagyon fontos az, hogy lelkipásztor volt, mert igazi pásztorokra, lelkipásztorokra van szükségünk, akik persze néha politikai kérdésben, néha másban megnyilvánulnak, de alapvetően neki az volt a legfontosabb,

neki az volt a legfontosabb, hogy bármelyik kis településre elmenjen, és ott Isten ígését hirdesse.

hogy bármelyik kis településre elmenjen, és ott Isten ígését hirdesse.

Z. P. Köszönöm ezt a jó zárszót, mindannyiótoknak a beszélgetést, a jelenlévőknek pedig a kitartó figyelmet.

A magyar–szlovák lakosságcsere

Bevezetés

Ha az ember forrásokat keres a téma megírásához, olyan történelmi folyamatok kerülnek elő, amelyeknek az értékelése és tisztességes lezárása a mai napig nem történt meg, és amelyekről 50–60 esztendeig még beszélni sem lehetett. Bár már írások, közlemények, néhány könyv is megjelent a téma kapcsán, de ezek mind személyes emlékezők. Nincs még tudományos feldolgozása ennek a nehéz időszaknak, mert nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyek értékelésében konszenzusra jutottak az érintettek.

A magyarság történelmi keretének értelmezését 1920. június 4-ével, az I. világháborút befejező, úgynevezett trianoni békeszerződéssel kell kezdenünk. Amikor ott és akkor a történelmi Magyarországot feldarabolták, magyarországi politikussal érdemben szóba sem álltak, csak az aláírását követelték. Ezt követően az ország területének nagy részén az akkori győztes hatalmak három új államot is alkottak: Csehszlovákiát, Romániát, Jugoszláviát. Ezek az államok kezdettől fogva Magyarország ellenségei voltak.

Értelmes politikusok már akkor mondták, hogy nem lesz, nem lehet tartós ez a béke. És nem csak a téves, egyoldalú döntések miatt. A politikai viszonyok jobb és bal felől sokfélék voltak, folyamatosan változtak, alakultak.

Egyre erősebbé vált az úgynevezett fasiszta mozgalom, amelynek lényege a kemény hatalom, erőszak, diktatúra. Elsősorban Olaszországban alakult ki, erősödött meg Mussolini politikai vezetésével, aki 1921-ben önálló pártot alakított, majd 1926-ban kiépítette diktatúráját.

A párt jellemző vonásai hamarosan Németországban is megjelentek a nemzetiszocialistáknál, akik 1933-ban Hitler vezetésével hatalomra jutottak.

Az 1938. szeptember 29–30-án Münchenben született egyezményben Mussolini és Hitler elfogadtatták Chamberlain angol és Daladier francia miniszterelnökkel, hogy Németország megszállhassa a nyugat-csehországi németlakta Szudéta-vidéket. Hitler számára ez úgy tűnhetett, hogy Anglia és Franciaország szabad utat engedett neki. Megszállta a Szudéta-vidéket, amelyet a párizsi békeszerződésben csatoltak el Németországtól.

1938. november 2-án az első bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapott a trianoni szerződésben elcsatolt területből 12 ezer négyzetkilométernyit Csehszlovákiától, 700 ezer főnyi magyarral, Kassa városával együtt. Ezt a magyarok érthetően örömmel fogadták.

Hitler azonban nem állt meg itt, folytatta hódításait. 1939 tavaszán lerohanta Csehországot, szeptember 1-jén pedig Lengyelországot. Ezután Dánia, Norvégia, Belgium, Hollandia és Luxemburg is a hatalma alá került. Ennek hatására Magyarország ugyancsak 1939-ben vissza tudta szerezni a kárpátaljai területeket, Ungvár és Munkács városával együtt.

Nincs még tudományos feldolgozása ennek a nehéz időszaknak,

Nyilvánvaló, hogy ez már túlhaladta a müncheni megállapodást. Anglia és Franciaország hadat üzent Németországnak. Megkezdődött a II. világháború.

Hitler folytatta hódításait. Mussolinivel együtt a 2. bécsi döntést is meghozták Magyarország javára. Itt Románia kezdeményezett, mert attól tartott, hogy esetleg Magyarország fogja kérni a döntést. Így megint növekedett Magyarország területe és népessége, ezúttal Erdély egy részével.

Magyarországnak eddig nem kellett ezért semmit sem tennie, 1939-ben viszont kilépett a Népszövetségből. 1940-ben csatlakozott a tengelyhatalmak, Olaszország, Németország és Japán háromhatalmi egyezményéhez.

1941 tavaszán Németország megtámadta Jugoszláviát, majd júniusban a Szovjetuniót. Bár-dossy László magyar miniszterelnök kihirdette a Szovjetunióval való hadiállapotot. Ettől kezdve Magyarország ügye vesztett ügy volt. 1941 decemberében az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel is hadiállapotba kerültünk, bukásunk csupán idő kérdése volt. 1944. március 19-én a né-

metek megszállták Magyarországot, 1944 őszén pedig a szovjet hadsereg már a Tiszántúlon volt.

Szlovákia a trianoni döntést követően nem önálló állam lett, hanem Csehszlovákia része.

Az első világháború folyamán rohamosan nőtt

a cseh néptömegek háborúellenes, függetlenségre irányuló mozgalma, a vezetők jelentős része az antanthatalmak oldalára állt. Emigrációba menekült képviselőik, Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš és a szlovákok egyes külföldi képviselői is az antant támogatásával kezdték a csehszlovák állam megalapítását. 1916-ban Párizsban létrehozták a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot, amelyet mint szövetségését az antant 1918 nyarán hadviselő félként ismert el. A nagy októberi szocialista forradalom¹ hatására kibontakozó mozgalmak meggyorsították az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását. Az I. világháború idején a szlovák nép tömegei is egyre harc-sabbban léptek fel az imperializmus és a nemzeti elnyomás ellen. 1918 októberében megalakult a Szlovák Nemzeti Tanács, amely 1918. október 28-án kimondta Szlovákia csatlakozását az 1918. október 30-án Prágában kikiáltott Csehszlovák Köztársasághoz. 1919–20-ban a trianoni békeszerződés tudomásul vette Kárpát–Ukrajnának Csehszlovákiához való csatolását is.

Az egységes csehszlovák állam az antanthatalmakra támaszkodva igyekezett hatalmát megszilárdítani és kiterjeszteni. 1918-ban az antanthatalmakkal egyetértésben rátámadtak Magyarországra. A még fegyverben álló magyar alakulatok, majd a Tanácsköztársaság Vörös Hadserege sikeresen visszaverte támadásukat, így rövidesen visszavonulni kényszerült az ellenfél.

1 A szerző által használt elnevezés (nagy októberi szocialista forradalom) az ideológiavezérelt marxista történetírás terminológiája, a tudomány jelenleg nem használja. 1917-ben Trockij és Lenin vezetésével a kisszámú, de önmagát többségnek hirdető bolsevik mozgalom fegyveresei puccsot robbantottak ki, és megdöntötték mind a törvényes kormány, mind a többpárti szovjetek (tanácsok) hatalmát. Utóbbiakból fokozatosan eltávolították a többi párt küldötteit. Törvénytelen és erőszakos akciójukat maguk nevezték el a későbbiekben nagy októberi szocialista forradalomnak. *(a szerk.)*

Néhány szó a cseh emigráció két vezető emberéről

Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) a prágai Károly Egyetem tanára volt. 1900-ban pártot alapított, amely Csehország autonómiáját követelte az Osztrák–Magyar Monarchián belül. 1914-ben emigrált, széles körű tevékenységet fejtett ki az önálló cseh állam létrehozása érdekében. 1918 novemberétől 1935 decemberéig a Csehszlovák Köztársaság elnöke volt. Külpolitikájában a nyugat-európai hatalmakra, főleg Franciaországra támaszkodott. Belpolitikájában a polgárság érdekeit képviselte, a marxizmus ellenfele volt.

Edvard Beneš (1884–1948) cseh államférfi Masarykkal együtt az osztrákelles emigráció cseh vezetője volt. A Csehszlovák Köztársaság megalakulása után 1918-tól 1935-ig külügyminiszterként az antant hatalmakat támogatta. Az úgynevezett kisantant² egyik megalapítója volt. 1935–1938 között köztársasági elnök. A müncheni egyezmény megkötése után lemondott, és a II. világháború alatt ismét emigrációban élt. 1940-től a csehszlovák emigráns kormány vezetője volt Londonban. (A keleti érzelmű szlávok pedig Moszkvában találtak megértést, és a csehszlovák emigráció másik ágát itt fogadták be.)

Beneš diktatórikus jellemű vezető volt. Szüntelenül kereste a megfelelő embereket, akik jóváhagyják és segítik türelmetlen eszméit. Célja a német és a magyar nemzetiség teljes kitoloncolása, földtulajdonuk elkobzása, minden joguktól való megfosztása volt, ami a németek esetében lényegében meg is valósult. A magyarokkal szemben nehezebben érte el célját, a döntések nem egészen a tervei szerint születtek.

Beneš hivatalosan 1946-ban választották meg újból köztársasági elnökké, gyakorlatilag azonban már 1940-től, mióta Londonban élt, ő volt a csehszlovák emigráció vezetője.

Célja a német és a magyar nemzetiség teljes kitoloncolása,

A magyarokkal szembeni fellépés

A vezetés képviselői kezdettől azon dolgoztak, hogyan tudnák biztosítani a csehszlovák államiság fennállását. Abból indultak ki, hogy a nemzeti kisebbségek okozták a Csehszlovák Köztársaság szétbomlását. Az új Csehszlovákiát a csehek és a szlovákok „nemzetállamának” tervezték, ahol minden csehszlovák lesz: az élet, a gondolkodás és a cselekvés.

A németkérdés megoldása volt az elsődleges. A magyarkérdést kevésbé tartották veszélyes problémának, de úgy jártak el velük szemben is, mint a németekkel szemben.

A magyarkérdést kevésbé tartották veszélyes problémának,

2 A kisantant a Magyarországtól elcsatolt területeket elfoglaló utódállamok – Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia – együttes megnevezése. Ez a tömb döntően francia indíttatásra igyekezett hosszú távon fenntartani a megcsönkített Magyarország elszigeteltségét. (a szerk.)

A brit külügyminisztériumban nem számoltak olyan mértékű áttelepítésekkel, mint amilyenről a jaltai és a potsdami konferenciákon végül megállapodtak. Az elv azonban világos volt: a háború után Európában lehetőség szerint egyáltalán ne legyenek nemzeti kisebbségek, olyanok pedig semmiképpen sem, amelyeket a szomszédos országok a saját céljaik érdekében mozgósíthatnának.

Világos volt a kivitelezés módja: áttelepítés vagy asszimiláció. A londoni Tanulmányi Intézet ekkor a csehszlovák vezetésnek dolgozott. Elemzéseket készítettek. Ezek egyike, amelyet 1943. június 30-án küldött el Sergěj Ingr hadügyminiszter³ Eduard Benešnek, abból indult ki,

áttelepítés vagy asszimiláció.

hogy Csehszlovákia érdeke annak biztosítása, hogy a határmenti övezetben az állammal szemben lojális lakosság éljen. A megvalósítási tervre négy megoldási javaslatot dolgozott ki.

A háború utáni időszakban a más nemzetekhez tartozó lakosok számának csökkentése érdekében a végső cél, a csehek, szlovákok és a szláv kisebbségek nemzetállama kialakításának végrehajtására a már bevált etnikai tisztogatások kínáltak módot.

A megvalósítási tervre négy megoldási javaslatot dolgozott ki.

A londoni emigráns csehszlovák kormány számára a Magyarországgal kötendő fegyverszünetről folytatott tárgyalások nyújtottak lehetőséget a magyarkérdés csehszlovák megoldásának elfogadtatására. Ezek során 400

ezer magyar nemzetiségű személy kitelepítését emlegették. A csehszlovák politika számára a lakosságcsere kulcsfontosságú volt, mert csak ez tette lehetővé a teljes magyar kisebbség kitelepítését. A megoldás három fő irányvonala a következő volt: 1. Lakosságcsere Csehszlovákia és Magyarország között. 2. A magyar nemzetiség egyoldalú kitelepítése. 3. A fokozatos asszimiláció.

Csehszlovákia bármelyik áttelepítési terve, intézkedése a nagyhatalmak beleegyezésétől függött. A csehszlovák kormány 1945. július 3-án a szövetséges hatalmakhoz fordult, hogy a jövőre Európáról szóló tárgyalások előkészítése során foglalkozzanak a csehszlovákiai németek, magyarok kitelepítésének kérdésével is. A csehszlovák kormány 2-2,5 millió német, valamint – a magyarországi szlovákokkal való lakosságcsere révén – 400 ezer magyar kitelepítéséhez kért hozzájárulást. Így próbálta nemzetközi fórum elé vinni a Csehszlovákiából történő kitelepítés problémáját.

Beneš már 1943 óta személyesen tájékoztatta az illetékeseket nézeteiről, sok mindent már a gyakorlatban is megtett, de még nem volt törvényes engedélye semmire, bár a szövetséges hatalmak úgy tekintettek rá, mint egy győztes ország vezetőjére.

3 Sergěj Ingr tábornok a Londonban működő, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok által jóváhagyott csehszlovák emigráns kormány honvédelmi minisztere volt. (a szerk.)

Hazánk sajnálatos módon egyre inkább belesodródott a háborúba. Egy teljes hadseregét 1943-ban kivezényelte a Szovjetunió ellen a Don folyóig, ahol több mint százezer katona halt hősi halált. 1944 őszére Magyarország jelentős része már a szovjet Vörös Hadsereg ellenőrzése alá tartozott. 1945 áprilisában a hadsereg az egész országot elfoglalta. Teljessé vált a létbizonytalanság.

Kétségtelen, hogy Magyarország Trianon következményeként 1920–1945 között kényszerpályán mozgott. A szövetséges hatalmak nem vették komolyan az országot.

Az ideiglenes nemzetgyűlés 1944. december 22-én Budapest ostromának kezdetén Debrecenben megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. Ez már december 28-án hadműveletet indított Németország ellen. 1945. január 26-án létrehozták a háromtagú Nemzeti Főtanácsot, mely ideiglenesen az államfői jogokat gyakorolta.

1945. február 4. és 11. között Jaltában ülészttek a szövetséges győztes hatalmak, tárgyalva, gondolkodva Európa jövőjéről.

Magyarországon február 23–24-én a felszabadult⁴ Budapesten a Magyar Kommunista Párt kongresszust tartott, főtitkárává Rákosi Mátyást választották.

Április 5-én, csaknem egyidejűleg az ország felszabadulásával, Csehszlovákia megfosztotta a területén élő magyarokat állampolgárságuktól, felelősnek ítélve őket Csehszlovákia felbomlásáért, és megindult a szlovákiai magyarok intézményes üldözése.

Az első ideiglenes magyar kormány április 11-én Budapestre költözött, májusban pedig átalakult. Tényleges hatalmat nem gyakorolhatott, a hatalom a győztes szovjet hadsereg, illetve a katonai Szövetséges Ellenőrző Bizottság kezében volt.

1945. november 4-én országos képviselőválasztást tartottak, majd a Nemzeti Főtanács november 15-én nevezte ki a kormányt. Miniszterelnök Tildy Zoltán, külügyminiszter Gyöngyösi János lett. Ő 1945. december 3. és 6. között Prágában járt, ahol eredménytelen tárgyalásokat folytatott a csehszlovákiai magyar kisebbség ügyében.

A magyar kormány 1946. február 1-jén kikiáltotta a köztársaságot. A békekötést Párizsban 1947. február 10-én írták alá. A magyar küldöttség a békeszerződés aláírásakor tiltakozott a

Magyarország *Trianon következményeként 1920–1945 között kényszerpályán mozgott*

a hatalom *a győztes szovjet hadsereg, illetve a katonai Szövetséges Ellenőrző Bizottság kezében volt.*

4 Hazánk második világháborús vereségét a marxista történetírás nevezte el felszabadulásnak, napjaink történettudománya nem használja ezt a terminust. Valójában a Szovjetunió megszállása alatt tartotta Magyarországot, pontosan úgy, mint az azt megelőző hónapokban a németek. Ennélfogva hazánk számára nem létezhetett önálló politikai akarat sem, a megszállók pedig folyamatos terrorban tartották a polgári lakosságot. *(a szerk.)*

magyarok csehszlovákiai üldözése miatt. A tárgyalások folyamán mindent elkövettek, hogy a magyar nemzetiség jogait a békeokmányban rögzítsék, erre azonban a győztes hatalmak nem voltak hajlandók.

1946. február 27-én aláírták a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt. Ennek lényege: annyi hivatalosan kijelölt szlovákiai magyar kénytelen elhagyni a szülőföldjét, ahány magyarországi szlovák jelentkezik önként, és kéri az áttelepítést Csehszlovákiába.

1946. február 27-én aláírták a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezményt.

A csehszlovák kormány, főként a szlovák politikusok, nagy reményekkel kezdték a toborzást. Több száz aktivista, tisztviselő járta a magyar vidéket, és jelentős vagyont, gondtalan életet ígért a gazdasági válsággal küzdő, kirabolt ország helyett. A szlovák szervek legalább 150 ezer jelentkezővel számoltak, és keresték a lehetőséget, hogy a „magyar háborús bűnösök” számát feltornázzák 70–80 ezerre, s az esetleg önkéntesen kitelepülő magyarokkal a kitelepítendőek létszáma elérje a negyedmilliót. A terv csak részben sikerült. Vadkerty Katalin adatai szerint Magyarországról csak 73 273 személy telepedett „haza”, míg Szlovákiából kitelepítettek 80 660 főt.⁵

A csehszlovák kormány meghirdette az asszimiláció sajátos formáját, a reszlovakizációt, vagyis az „elmagyarosodott” szlovákok visszatérítését őseik nemzetébe. Tömeges jelentkezésekre került sor.

meghirdette az asszimiláció sajátos formáját, a reszlovakizációt,

Ezután következtek a deportálások, a szlovákiai magyarok kényszermunkája 1945–1948 között. A háborús károk helyrehozása, a békés élet megteremtése minden felnőtt közmunkáját igényelte. Ez a kényszermunka Szlovákiában

1945 kora tavaszán kezdődött. A Kassán székelő csehszlovák kormány jóváhagyásával a helyi rendőrpáncsnokság volt a végrehajtója. A nagyobb települések magyar nemzetiségű férfilakosságát mozgósították, melyet a gyors helyreállítás érdekében elrendelt jogos törekvésnek értékelték. Az eközben alkalmazott megfélemlítést és az erőszakot a köztársasági alakulatok egyéni akciójának tartották.

A csehszlovák kormány Kassán az 1945. május 4-ei és 7-ei ülésén tárgyalta az önkéntességre épülő általános közmunkarendelet tervezetét. A megbízott miniszter már ekkor felvetette a kényszerítés lehetőségét. A későbbi prágai tárgyalások folyamán a kényszerítést a köztársaság nem szláv nemzetiségeire, a német és a magyar munkaképes lakosságra korlátozták. A Hadügyminisztérium is támogatta a kemény kéz politikáját. Úgy vélte, hogy a németeket és a magyarokat mint feltétel nélkül kapitulált nemzetek tagjait nem védi sem belföldi, sem külföldi jogi norma. Ezért a magyar munkaerőt családostól folyamatosan ki kell telepíteni a cseh

5 Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig. II. könyv.* Pozsony, 2007, Kalligram Könyvkiadó.

országrészekbe, de nem a németek kitoloncolása után üresen maradt határövezetbe, hanem a középső területekre, ahol a szláv környezetben gyorsan asszimilálódnak.

A németek kitoloncolása után 1946 szeptemberében 254 320 fő munkaerőhiány volt Csehországban. Másfél millió hektárral több földet kellett megművelni, mint 1930-ban. A földművelésügyi miniszter a kormány 1946. február 19-i ülésén mezőgazdasági törvényt hozott. A Szlovákiában „sok gondot okozó”, nem dolgozó magyarokkal akarta megoldani a cseh területek munkaerőhiányát, 20 ezer munkaképes szlovákiai magyar átirányításával. A szlovák kormány javasolta és kérte a szlovákiai minisztereket, hogy segítsék a cseh nemzetgazdaság megoldását.

A testület elnöksége 1945-ben javasolta a szlovák családok áttelepítését a cseh országrészekbe, amit a Szlovák Nemzeti Tanács elvetett 1945. szeptember 12-én. A pótlás a magyar értelmiségiek, mezőgazdasági munkások és földművesek 1945. októberi közmunkájának csődje után 1946 tavaszán vált újra aktuálissá. A Földművelésügyi Minisztérium ekkor önkéntes, tömeges akció meghirdetését javasolta Szlovákiában: legyen „önkéntes” és „baráti” a toborzás. A cseh munkásokkal azonos bérezés, a korszerű szállás, az emberséges bánásmód olyan vonzó volt, amely több tízezer szlovák és magyar munkaképes nő és nőtlen férfit, hajadont és férjes asszonyt nyert meg.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény megkötését követően egyre jobban eltávolodott egymástól a Központi Betelepítési Bizottság cseh és szlovák tagjainak célkitűzése. A Szlovák Telepítési Hivatal szerint a cseh fél nem értette meg a szlovákok törekvését, hátráltatta a szlovákok munkáját. 1946 decemberében arra kérte a Megbízottak Testületének Elnökségét, hogy vesse fel a bizottság átszervezésének kérdését, mert az csak legiszlatív (törvényhozói) munkát végez, konkrét esetekben viszont nem segíti a szlovák szervezet munkáját.

A kormány 1947. január 10-i ülésén eldöntötte, hogy ki mit tegyen. A döntést még igazán fel sem fogták, és a maguk egyéni elképzelései szerint akarták a munkát elvégezni. A szervezet megvolt, de annak felkészítése és ellenőrzése még nem alakult ki. Többen elégedetlenek voltak, vádolták is egymást. A Szlovák Nemzeti Tanács 1947. október 8-i határozatában megállapította, hogy a bizottság nem teljesíti küldetését, nem koordinálja a prágai és a pozsonyi hivatalok tevékenységét.

A magyar kormány a csehszlovák hivatalok által kitelepítésre kijelölt szlovákiai magyarok gazdasági érdekeinek védelmében 1946 tavaszáig nem kezdte el az egyezmény megvalósítását. Határozott feltételeivel megdöbentette a csehszlovák kormányt, amely a végrehajtás indokolatlan halogatásával vádolta magyar partnerét.

A csehszlovák kormány nem titkolta, hogy a szlovákiai magyarok kényszerközmunkájával, csehországi deportálásával a lakosságcsere megkezdését is ki akarta erőszakolni. Terve

tömeges akció meghirdetését javasolta Szlovákiában: legyen „önkéntes” és „baráti” a toborzás.

a végrehajtás indokolatlan halogatásával vádolta magyar partnerét.

nem sikerült. A magyar kormány 1946. november 20-án megszakította a lakosságcsereéről folytatott tárgyalást, de emberséges alapon november 30-án még kiengedett egy szlovák transzportot Magyarországról.

1947 tavaszán a Felvidéken a „fehér lap” árnya kísértett. Akinek a házat, üzletét, malmát, termőföldjét kiválasztották, az megkapta a kiértécsítést, a „fehér lapot”. Ebben tudatták, hogy lakosságcsere keretében Magyarországra telepítik. Nemet mondani nem lehetett.

1947 tavaszán a Felvidéken a „fehér lap” árnya kísértett.

1947 áprilisának közepén elindultak az első szerelvények a galántai járásból. Megkezdődött csehszlovák területről a magyarság erőszakos,

katonai felügyelettel történő kitoloncolása. Ezután folyamatosan indították a piszkos, bűdös marhavagonokat a beléjük parancsolt magyarokkal. Hozták őket télen, hóban, fagyban fűtetlen vagonokban kiszabott kis élelmiszer-csomaggal. Hozták a beteg öregeket, a terhes nőket, a pár hetes csecsemőket. Orvos nem volt sehol. Annak, aki beteg lett, ki kellett bírnia, amíg célba ért a szerelvény. A szerelvény végcélját a vagonok lakói nem tudták, velük ezt nem közölték. Voltak olyan szerelvények, amelyek lakóit 2-3 hétig sem rakodták ki.

Amikor végre célba értek a szerelvények, és megmutatták a házat, amit a felvidéki lakóhelyük helyett kaptak, a fáradt, csüggedt emberek a látványtól végképp összeomlottak. Lakóháznak végképp nem mondható, omladozó vályogviskókba lakoltatták őket. A pici vályogházakhoz nem voltak építve gazdasági épületek, így az állatokat, lovakat, a mezőgazdasági felszerelést nem tudták hová tenni.

A Beneš-dekrétumok kettétörték a felvidéki magyarok életét, anyagilag tönkretették őket. A borzalom két népet sújtott a Felvidéken: a magyarokat és a németeket.

„Családok szakadtak szét. Mindig azt sulykolták, hogy a szlovákok önként mentek haza. Hivatalosan a tsz-be is önként lépett be mindenki. Néha azért itt is erőteljes ösztönzés kellett – és nagy ígéretek. Nem csak fiatalok keltek útra, idősek is, ahogy szegények és gazdagok egyaránt csomagoltak, kit mi indított. Sem az

kettétörték a felvidéki magyarok életét, anyagilag tönkretették őket.

ideérkezőknek, sem az eltávozottaknak nem volt könnyű a beilleszkedés” – írja az egyik ide-telepített.⁶

A telepítés 1949. június 5-én fejeződött be. Ezen a napon lépte át Párkány és Szob között a határt az utolsó felvidéki magyar család.

6 Nemes Andrásné (szerk.): *Emlékezz! (Felvidék 1945–1948)*. Komárom, 2006, Kecskés László Társaság.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere egyezmény 75 éve

A csehszlovák–magyar lakosságcsere a magyarság történelmének olyan része, amelynek sok oldalával találkoztam életem folyamán. Találkoztam olyan emberrel, akit kitelepítettek, találkoztam olyannal, aki áttelepült. Békéscsabai temetési szolgálataimban szinte nincs olyan, ahol ne kerülnének szóba Szlovákiában élő rokonok, akik mind áttelepültek, és/vagy azok leszármazottai. Egyet már az elején leszögezhetünk: a lakosságcsere és a kitelepítések sora családok ezreiben meghatározó, felbecsülhetetlen károkat okozott minden oldalon mind az érintettek, mind leszármazottaik életében. Ebben az írásban a lakosságcserevel, előzményeivel, egyházi hatásával igyekszem foglalkozni. Nem tekinthető ez a cikk tudományos munkának, sajnos nem volt lehetőségem ilyen behatóan foglalkozni a témával, inkább egy összefoglalás azokból az anyagokból, amelyek könnyen hozzáférhetők.

a lakosságcserevel, előzményeivel, egyházi hatásával igyekszem foglalkozni.

Találkozások

Rögtön az elején hadd hozzak ide néhány saját élményt, amely a lakosságcsereben érintett emberekkel kapcsolatban ért! Ezek olyan találkozásokból származnak, ahol közvetlenül az érintettekkel volt lehetőségem beszélni.

Egy kitelepítésre ítélt családban úgy tudtak végül a szülőfalujukban maradni, hogy bizonyították: az egyik idős szülő annyira beteg, hogy nem élne túl az utazást. Háromszori Pozsonyba utazással sikerült elérni, hogy orvosi igazolásokkal alátámasztva végül eltökéltsenek a család deportálásától. Mivel idővel nem deportáltak több embert, így a család az otthonában élhetett tovább.

Valamikor a 90-es évek végén beszélgettem egy Felvidékről kitelepített egyedülálló asszonnyal. Az ő sorstragédiája is rávilágít a kilakoltatás embertelen eredményeire. Ő – a Magyarországra történt áttelepítése után – amint lehetett, azonnal Bánrévére költözött, hogy a lehető legközelebb legyen egyetlen testvéréhez, aki valami módon otthon maradhatott. Egész életét abban a vágyban élte le, hogy hazatérhessen. Amint a rendszerváltás erre lehetőséget adott, vissza is költözött szülőfalujába. Persze korábbi házukban már másik család élt. 3 hónap múlva egyetlen még élő testvére is meghalt otthon. Életét egyedül élte le idegen helyen. Otthon pedig élete végére ismét egyedül maradt. Ki tudja, milyen sorsa lehetett volna más körülmények között?

Találkoztam a Dunántúlon kitelepített csallóközi bácsival, aki azt mesélte, hogy hónapokig éltek vagonban egy vasútállomáson, míg végül kaptak egy házat, amelybe beköltözhetek. És élhettek sok tízezer emberrel osztozva abban a furcsa érzésben, hogy naponta szembesültek azzal: ahová ők beköltözhetek, onnan német családot költöztettek ki korábban.

ahová ők beköltözhetek, onnan német családot költöztettek ki korábban.

Néhány beszélgetésem volt olyanokkal is, akiknek szavaiból kiderült, hogy azoknak is,

akik hittek az agitálásnak, óriási csalódás volt az áttelepülés. Hiszen egy – ugyan Magyarországon területén lévő, de nyelvileg teljesen homogén – szlovák közegeből az anyaországba átcsábítottak nem szlovák közegbe kerültek, hanem a kitelepített magyarok portájára, homogén magyar területre, valahová a Csallóközbe. Ahol aztán a családjuk jó eséllyel elmagyarosodott, hiszen társas kapcsolataikat, majd a társkeresést és -találást is majd tisztán magyar közegben élték meg.

A lakosságcsere előzményei

A huszadik század első fele hazánk és egyházunk történetében is hatalmas változásokat hozott. Szinte lehetetlen volt elképzelni a századelőn azokat a változásokat, amelyek – akár ismétlődően is – megtörténtek. Ezeknek a változásoknak még nagyobb hatásuk volt azokra az emberekre, akik ezeket a peremvidékeken tapasztalták meg: a felvidéki, majd csehszlovákiai, majd újra magyarországi, majd a Tiso által kikiáltott önálló szlovákiai, majd újra csehszlovákiai magyarokra gondolok. Olyan turbulens változások voltak ezek, amelyeket követni sem könnyű, megélni pedig még nehezebb lehetett.

Az 1918-ban létrejött Csehszlovákia – ahogyan azt sokszor hallottam emlegetni: „az első republika” – komoly problémával kellett, hogy szembenézzon. A XIX. század második felének nemzeti ébredése után és annak hatására nemzetállamot létrehozni akaró szándék eredménye

Olyan turbulens változások voltak ezek, amelyeket követni sem könnyű, megélni pedig még nehezebb lehetett.

mégiscsak az lett, hogy mintegy egymillió magyar élt a csehszlovák nemzet mellett. Hasonló problémákra többféle megoldás is felmerült és valósult meg a XX. században. Nem véletlen, hogy manapság több tanulmány is foglalkozik azzal, hogy milyen összefüggések vannak a ki-

telepítések, a lakosságcsere és a holokauszt között. Ebben az időszakban Európa szinte minden országában megfigyelhető valamilyen próbálkozás arra, hogy a nemzeti egységet, illetve homogenitást megteremtsék.

Ehhez nyilvánvalóan szükség volt minden országban arra, hogy a konkrét cselekedeteknek megfelelő ideológiai alapjuk legyen. Csehszlovákiában erre szolgált az Eduard Beneš nevével fémjelzett, 1945. április 5-én elfogadott kassai kormányprogram, amely a németeket és a magyarokat kollektív bűnösnek nyilvánította. Ennek a dekrétumnak egyes pontjai mindmáig hatályban vannak, és a szlovák politika nem is kíván ennek a jogfosztott állapotnak a megszüntetésével foglalkozni. A Beneš-dekrétumok alapján már 1945–46 telén mintegy 40 ezer felvidéki magyart deportáltak.

a németeket és a magyarokat kollektív bűnösnek nyilvánította.

Ez a deportálás a közzismert módon, fűtetlen marhavagonokban történt. Célterülete a csehországi Szudéta-vidék volt, ahol a korábban ott élt német lakosság hiányával kellett megküzdeni. Itt sokszor szinte rabszolgaként bántak a deportáltakat.

magyarokkal. A rendeletek a deportálás mellett lehetővé tették a magyarok földjeinek elkobzását, állásukból való elbocsátásukat is.

A Beneš-dekrétumok kiadásának előzménye volt az is, hogy az 1945 nyarán zajló potsdami konferencia kizárta az egyoldalú kitelepítések lehetőségét. Ezután a csehszlovák vezetésnek két lehetősége maradt. Egyrészt az erőteljes „reszlovakizáció”. Az évszázadok alatt elmagyarosodott szlovákok visszaszlovákosításának hazug programja. Több százezer magyar családnak jelentette ez a vagyonuk megtartásának, állampolgárságuk megszerzésének egyetlen lehetőségét. Hogy a magyar nemzetiségről való lemondás és az, hogy magukat szlováknak vallották, megalkuvás volt-e vagy sem, nehezen eldönthető ebből a helyzetből. Minden családban más volt ennek a megítélése, hiszen a *modus vivendi* részeként tekintettek rá egyesek. Mások pedig a nemzetiségükhöz való ragaszkodás miatt képtelenek voltak a szlovakizációnak ezt az útját választani. A történelem Ura kell, hogy ítéljen ezen egyéni döntések felett.

egyes pontjai mindmáig hatályban vannak,

az 1945 nyarán zajló potsdami konferencia kizárta az egyoldalú kitelepítések lehetőségét.

A lakosságcsere-egyezmény és végrehajtása

A reszlovakizáció ugyan komoly eredményeket hozott, még mindig maradt egy olyan tömbmagyarság, amellyel le akart számolni a csehszlovák vezetés. Ennek okán kénytelenek voltak tárgyalni Magyarországgal. A felvidéki magyarságra nehezedő nyomás nyilván hatott a magyar tárgyalóféltre. Mindezek eredményeként 1946. február 27-én Budapesten aláírták a lakosságcsere-egyezményt. Magából az egyezményből is kiderül, hogy a felvidéki magyarság csak elszenvedője lehet a lakosságcserének, valamint, hogy az alapvetően kölcsönösségen alapul, azaz annyi áttelepítettet kell befogadni Magyarországnak, ahányan Csehszlovákiába önként áttelepülnek. Ugyanakkor benne van az a kitétel is, hogy ezen felül Magyarországnak vállalnia kellett a „háborús bűnös” magyarok befogadását is.

a felvidéki magyarság csak elszenvedője lehet a lakosságcserének,

Ennek a kölcsönösségen alapuló egyezménynek értelmében egy új népvándorlás indult el Magyarországon elkezdtek agitálni a helyi szlovákság körében, hogy minél többen jelentkezzenek önkéntesen a Csehszlovákiába való áttelepülésre. Az agitálás ugyanakkor elhúzódott. Az erre létrejött Csehszlovák Áttelepítési Bizottság és a Különbizottság Magyarországon hat hétig agitálhatott, majd újabb hat héten keresztül gyűjtötték be a jelentkezési lapokat. Különböző okokból ez mégis elhúzódott, és az agitáció majd egyévesre nyúlt szakaszában szinte mindenkihez eljutott a lehetőség híre. A lakosság-

egy új népvándorlás indult el.

csere folyamata hosszúra nyúlt, különböző – pl. az ún. kompenzációs ingóságok miatti – viták következtében.

Egyértelműen körülhatárolható néhány ok, amely jelentőséggel bírt a kitelepedésre jelentkezők közt Magyarországon: Ezek a következők: egyrészt volt egy kis csoport, aki valóban nemzeti érzülettel viszonyult a „hazatéréshez”. Segítette a döntést az a helyzet is, hogy a háború következtében sok szegény ember volt, nagy volt a munkanélküliség Magyarországon, miközben – az agitátorok által is hangoztatott módon – Csehszlovákia modern és fejlett ország volt ekkoriban. Sokan elhitték azt is, hogy nyomorúságuk oka nemzetiségi hovatarozásuk, és ennek megoldását az áttelepülésben látták. Meghatározó volt a németek kitelepítése is. Egyrészt a megélése annak, ahogyan kitelepítik a helyi német családokat, másrészt a helyük, házuk elfoglalása ott, ahonnan kitelepítették, vagy még csak kitelepíteni szándékozták őket. Az okok között érzékelhető az a lélektani hatás is, hogy az áttelepülők közül sokan először érezhették azt, hogy ők valakinek fontosak, valahol számítanak. Végül azt a réteget sem felejthetjük, amely a korábbi szélsőjobboldallal szimpatizált, majd a fordulatot követően a megtorlástól való félelmében az áttelepülés logikus megoldásnak tűnt.

Az evangélikus egyház szerepe a lakosságcsereben

Bármennyire igyekezett is az egyház politikán kívül maradni, ebben a kérdésben nem teljesen sikerült. Hiszen az evangélikus egyház – a magyarországi viszonyokat vizsgálva – két oldalon is megjelenik. Egyrészt az agitáció oldalán úgy, hogy szlovák lelkészek is érkeztek azzal a

céllal, hogy a vallásos embereket meggyőzzék. Másrészt pedig megjelenik az egyház ebben a kérdésben azzal a határozott szándékkal, hogy elhatárolódjon az agitációtól.

Bármennyire *igyekezett is az egyház politikán kívül maradni, ebben a kérdésben nem teljesen sikerült.*

Békéscsabán, ahol a magyarországi szlovákság nagy tömbben élt, mind az agitálók, mind az agitációt ellenzők oldalán komoly aktivitást figyelhetünk meg. Az agitátoroknál megjelenik Samuel Štefan Osuský pozsonyi püspök, aki Békéscsabán a Nagytemplomban akarja elmondani agitáló beszédét, de ezt sem Ordass Lajos püspök, sem a helyi egyházi vezetők nem engedélyezik neki. Egyértelműen megkérdezik tőle, hogy agitálni akar-e a templomban. Igenlő válasza nyomán nem engedik szolgálni Békéscsabán. Nehezteléssel mondja el beszédét a városháza erkélyéről. Békéscsabán a gyülekezet vezetése ugyan kinyilvánítja egyértelmű tartózkodását nemcsak az agitációtól, hanem a kitelepedéstől is, mondván: Isten akaratából élnek itt, és Isten akaratával ellenkező az elköltözésük. Ezzel

ezt sem Ordass *Lajos püspök, sem a helyi egyházi vezetők nem engedélyezik neki.*

párhuzamosan Francisci Mihály lelkész viszont egyértelműen a költözés és az agitálás pártján állt, ebben aktív is volt. Lelkészi állását feladva végezte a politikai agitáló tevékenységet, amely cselekedetéért egyháza részéről elmarasztalták.

A lakosságcsere eredményei

Mindezen előzmények következtében Magyarországról végül mintegy 60 000 ember települt át Csehszlovákiába, míg viszont 76 616 embert telepítettek át Magyarország területére. Az evangélikus egyház veszteségként élhette meg, hogy az Alföldről, valamint a Pest környéki szlovák nemzetiségű falvakból jelentős számú evangélikus család költözött el. A helyükre érkező magyar családoknak csak nagyon kis százaléka volt evangélikus. Inkább reformátusok, vagy katolikusok voltak. Elvitathatatlan tény, hogy az Alföldön nagy tömbben élő szlovák evangélikusság hatalmas veszteséget szenvedett el ezzel, miközben Csehszlovákiában valamelyest javult az ottani evangélikusság százalékaránya a teljes lakossághoz képest. Ismét nehéz lenne persze azt mondani, hogy az egyik oldal nagyot nyert a lakosságcserevel, főleg ha az egyéni életeket nézzük. A legritkább esetben fordult elő, hogy olyan településre kerültek volna emberek, ahol az anyanyelvükön gyakorolhatták volna vallásosságukat. Főleg evangélikusként nagy eséllyel kerültek a kitelepített magyarok is olyan településre, ahol református vagy katolikus volt a helyi lakosság. De még a Csehszlovákiába áttelepülők is sokszor azzal találták szemben magukat, hogy a közegben, amelybe érkeztek sem nemzetiségileg sem vallásilag nem tudtak a helyi lakossághoz beilleszkedni.

az Alföldön *nagy tömbben élő szlovák evangélikusság hatalmas veszteséget szenvedett el*

Záró gondolatok

Vallási téren csakúgy, mint az élet számtalan más területén a lakosságcsere felbecsülhetetlen károkat okozott. Családok sokasága élte meg, hogy egy részüket elszakították tőlük. Az elszakítottak vagy elszakadók pedig megtapasztalták, hogy mit jelent egy teljesen más életközeg mind társadalmi, mind munkaügyi, mind családi, mind vallási téren. Ma szinte elképzelhetetlenül nagy erő kellett ahhoz, hogy ezek a családok, főleg az erőszakkal kitelepítettek további életüket élni tudják, hogy fel tudjanak állni a nehézségükből, el tudják tartani családjukat. A történelem ezen igazságtalanságára nincs elégtétel, sem jóvátétel, sem kárpótlás. A már említett Beneš-dekrétumok pedig még mindig érvényben vannak ennyi idő elteltével. Csak szomorú értetlenségünket tudjuk kifejezni ma is a felett, hogy ennyi nyomorúság láttán sem gondolja úgy a mindenkori szlovák politika, hogy ezzel valami feladata lenne.

a lakosságcsere *felbecsülhetetlen károkat okozott.*

Csak szomorú értetlenségünket tudjuk kifejezni ma is

Tisztelt Szerkesztőség!

Krisch András *A hűség „jutalma”* című cikkéhez szeretnék hozzászólni (*Keresztyén Igazság, Új folyam, 2021. 3. sz. 13–23*).

A magyarországi németek kitelepítésével kapcsolatban vitatott kérdés, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány vagy a győztes nagyhatalmak, pontosabban a Szovjetunió volt-e a kezdeményező.

A kérdés dokumentálhatóan 1945. május 16-ig követhető vissza Gyöngyösi János külügyminiszter leveléig, amelynek címzettje Puskin szovjet követ volt.

Az Országos Levéltártól kapott szíves információm alapján a Levéltárban nem található meg Gyöngyösi levele, ill. annak másolata, hanem csak a következő rövid tartalmi összefoglalható olvasható róla, amely a külügyminiszter 1945. május 26-i szóbeli jegyzékének másolatához van csatolva:

„A Miniszter Ur Puskin követhet előzőleg, május 16-án 100/M.K.-1945 sz.a. irt levelében a magyarországi németek számát még 500.000-ben jelölte meg és Erdei belügyminiszter ur véleménye alapján 300.000 németet tartott kitelepítendőnek, mint volt Volksbund-tagot.

E levélben a Miniszter Ur hivatkozik Puskin követnek tett korábbi ígéretére, tehát a svábság kitelepítésének kérdése már május 16. előtt is szóba került, ennek azonban írásbeli nyoma nincs.”

Az idézett tartalmi összefoglaló azon kitétele, miszerint „a Miniszter Ur hivatkozik Puskin követnek tett korábbi ígéretére” arra utal, hogy a szovjet fél volt a kezdeményező, ahhoz azonban kevés, hogy egyértelmű bizonyítéknak lehessen tekinteni. Úgy vélem tehát, hogy a következő, 40 éve tett megállapítás változatlanul megállja a helyét: „Az elérhető iratok alapján nem állapítható meg, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság vagy a magyar kormány képviselői kezdeményezték-e a svábok kitelepítését.” (Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája*. Budapest, 1982, Kossuth Könyvkiadó, 306)

Liska Endre

(Olvasónk leveléhez a témához kapcsolódó dokumentumokat is csatolt. Valamennyi dokumentum közlésére nincs lehetőségünk, ezek elolvasását lehetővé tesszük az Ordass Alapítvány honlapján. Néhány oldal azonban bekerülhetett folyóiratunkba. – szerkesztő)

652)

946/Be. 3
1946.

A németek kitelepítése Magyarországról.

A. Időrendi áttekintés.

1945.május 26.-ig. **Előzmények:** a svábok kitelepítésének kérdése talán már 1945 februárjában vetődhetett fel, amikor a szatmári németek sorából deportálások hajtottak végre keleti irányban. A magyar hatóságoknak átadott területeken élő svábokra vonatkozóan a magyar külügyminiszterium álláspontját Puskinnak küldött levelében fektette le. M.E.pro domóból, Birkás mutatta meg.

1945.május 16.-án E szerint a Volksbund tagok, mintegy 300.000 lélek, kerülné kitelepítésére. 100/M.K.-1945
41/res/Be 1945
feljegyzése alapján

I.

1945.május 26.-én 1./ A magyar kormány közli a Szovjetunió kormányával, hogy a fasiszta szellemtől áthatott...németek felelőségre vonása folyamatban van. 1/M.K.-1945
41/res/Be 1945

... a kormány ~~kérdi~~ arra az elhatározásra jutott, hogy azokat a németeket, akik Magyarország ügyét előlították, az ország területéről eltávolítja...

... kéri a Szovjetunió kormányát, szíveskedjék közölni, hozzájárul-e ahhoz, hogy ... olyan területre telepítessenek át, amely a Szovjetunió erőinek megszállása alatt áll. ... mintegy 200-250.000 ilyen fasiszta németről van szó ... de ne a magyar határ közelébe telepítessenek le.

1945.junius 12.-én 2./ Az Egyesült Államok budapesti politikai missziójának vezetője emlékiratot nyújt át a csehszlovák köztársaságból kitelepítendő németek kérdésében elfoglalt előzetes álláspontjáról. -----

Az emlékirat kifejezésre juttatja, hogy egy etnikai csoport kollektív megbüntetését nem tartja igazságosnak.

1945.junius 19.-én 3./ A magyar kormány válaszigjegyzékében határozottan állást foglalt a szlovákiai magyaroknak kollektív eljárás alapján való üldözése ellen. 30.588/pol-1945

1945.julius 5.-én 4./ A SZEB-nek, Puskin kezeihez intézet jegyzékben a magyar kormány tudomására hozza, hogy a 302/45 M.E.sz. rendelettel a volksbundista stb.vádoltak internálását elrendelte. 30.986/pol-1945

... kérjük a SZEB-et, szíveskedjék elősegíteni, hogy ezek a svábok...kitelepítessenek.

XIX-3-1-a-11-28-946-1946
132

(1401)

II.

1945.a ugusztus 13.-án 1./ Feljegyzés szerint: minisztertanács állásfoglalása értelmében a szovjet kormány kívánságára a magyar kormány végrehajtja a németek kitelepítését. 42/res/Be
Utalás Erdeinek az oroszok részére adandó jegyzékére.
2./

1945.október 13.-án 3./ A SZEB -Ljovuskin- miniszterelnöktől kéri a 137/res/Be
a svábokra vonatkozó statisztikai kimutatást.

III.

1945.november 10.-én 1./ Miután a sajtó és többek között az angol rádió is foglalkozott a magyarországi svábok kitelepítésével, helytelen statisztikai adatokat hozván forgalomba, továbbá 32.720/pol
az osztrák kormány is lépéseket tett az amerikai kormányzatot az Ausztriába irányítandó kitelepítés ellen, 41.147/pol
123/45 Bécs

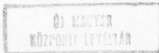
1945.december 1.-én 2./ a külügyminisztérium jegyzékét intézett a három szövetséges kormányhoz. 130/res/Be
Ebben ismerteti a járási bizottságok feladatkörét, újból kb. 200-250.000 lélekre teszi a kitelepítendőek számát.
...ezek kitelepítését azonban a magyar kormány feltétlenül szükségesnek tartja és kéri...

1945.december 4.-én 3./ Az USA politikai missziója 90.sz.jegyzékét küldi a potsdami határozatok végrehajtásáról. 33.040/pol

1945.december 15.-én 4./ A külügyminisztérium az Egyesült Államok és Anglia kormányához jegyzékintézt a kitelepítés tárgyában. 139/res/Be

1945.január 2.-én 5./ Az USA politikai missziójának 100.sz.válaszjegyzéke, mely szerint a Németországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945.november 20.án megállapított irányvonala nem tekinthető a magyar kormánnyal szemben támasztott oly követelésnek, hogy ...500.000 lélek lenne kitelepítendő.

1946.január 22.-én 6./ A külügyminiszter Schoenfeldnek jegyzékben válaszol a 100.sz. jegyzékre, megküldi a rendeletet és megindokolja a fordított eljárás alkalmazását. 9/Be.res

IV.

- 1946.január 21.-én 1./ A Németországi Szövetséges Tanács 1945.november 20.-i ülésén elhatározott ... az Ausztriából...Magyarországból Németországba áttelepítendőök ügye. ...az amerikai zónából...Magyarországból 0.5 millió...
/1945.XI.30/ 2o9/Be a belügyminiszter megküldötte jegyzék-másolatai szerint
- Vorosilov a legrövidebb időn belül kéri a kormány konkrét tervét és a végrehajtás idejét.
- /1945.XII.10/ 2./ Vorosilov közli Key levelét, hogy a kitelepítés az amerikai zónába irányul, kb.300.000 lelket felölelő csoporttal számítanak és hogy vonatok indítanak.
- /1946.I.9/ 3./ Szviridov közli Key levelét arról, hogy az első 10 vonat mikor és hová indítatik. 79/pol 1946.I.14.

V.

17.
1945.november 17.-én 1./ Külügyminisztérium ME-en javaslatba hozza, hogy állandó bizottság hívassék egybe, melyben képviselve lenne ME, KM, BÜM és Népgondozó hivatal. 4o.922/Be
- 1945.november 28.-án 2./ Az első értekezleten, feljegyzés szerint, Pásint általános tájékoztatót nyújt. Javasolja, hogy kéthetenként üljön össze a bizottság. Szepesy eddigi működéséről számol be. 4L.o5o/Be
- 1945.december 21.-én 3./ a 12.53o M.E. sz. rendelet-tervezethez feljegyzés és Bibó feljegyzése. 147/res/Be
- 1946.január 9.-én 4./ Második értekezlet, feljegyzés szerint, a rendelet első paragrafusát végrehajtási rendelet útján lehetne módosítani. 1ol/Be
Pintér L. a hírségmozgalom és a MNNE tagjaira, Szepesy a kényszerű SS-toborzottakra és Pásint a szociáldemokrata és szakszervezeti tagokra nézve ajánl kivételezést.
- 5./ A 7o.1lo sz.ME. rendelet az értekezlet meghallgatása nélkül látott napvilágot.
- 1946.január 25.-én 6./ Vorosilov közli Key óhaját, hogy a 12.53o.ME. sz. rendelet első bekezdése más megfogalmazásban jelentessék meg újból. 223/SZEB

VI.

1946.február 8.-án	1./ Miniszterelnökség átirata a Népgondozó Hivatal vezetőjének nyilatkozata tárgyában.	<u>1432/ME.III</u>
1946.február 18.-án	2./ Feljegyzés Schoenfelddel folytatott beszélgetésről.	_____
1946.február 26.-án	3./ Válasz miniszterelnöknek a rendelet módosítása tárgyában.	<u>395/Be</u>
<i>1946. február 22-én</i>	4./ Válasz Schoenfeldek	<u>36/na/Be</u>

A Miniszter Ur Puskin követhet előzőleg, május 16.-án 100/M.K.-1945 sz.a. irt levelében a magyarországi németek számát még 500.000-ben jelölte meg és Erdei belügyminiszter ur véleménye alapján 300.000 németet tartott kitelepítendőnek, mint volt Volksbund-tagot.

E levélben a Miniszter Ur hivatkozik Puskin követnek tett korábbi ígéretére, tehát a svábság kitelepítésének kérdése már május 16. előtt is szóba került, ennek azonban írásbeli nyoma nincs.

Summary

Károly Hafenscher gives us *the eternal message* of Pentecost on the first pages of our newest issue, and through his words God, the Holy Spirit empowers us: as the glooming community of the apostles in the first years became enlivened again, and the people scrutinized by their own fear were able to throw off their paralyzing locks, so is the Holy Spirit able to reform and newly create us today. That is why we ask: come, Holy Spirit, onto us.

The majority of this issue's topics come from the *booklaunch* which was organized on the occasion of the first edition of parts of Lajos Ordass' Diary from the years 1948 and 1956-57. The discussion was moderated by **Pál Zászkaliczky Jun.** Those taking part in the discussion were **Gergely Isó**, the editor of the book, who also put together the foot notes and annotated name list, both to help understanding; **Katalin Mirák**, historian, the lector of the book, and the writer of one of the accompanying studies; **Attila Viktor Soós**, historian and also the lector of the book; and **Tamás Fabiny**, chair-bishop.

In our *Studies* we bring two writings on the topic of the *Slovakian-Hungarian population interchange*, which caused severe damage, hurt and disappointment following the second World War within the Hungarians in Czechoslovakia and the Slovaks in Hungary. **Pál Kovács** describes the historical background, and **Zoltán Nagy** writes about the emotional and personal effects of the actions.

This issue ends with a *Letter from the Reader*, titled The "reward" of loyalty by András Krisch. It is a comment to the study The expulsion of the Germans from the city of Sopron (1946) from our 2021/3 issue. The reader's letter contains original documents too.

We wish our Readers an enriching experience with our newest issue!

Zusammenfassung

Auf den ersten Seiten unserer Zeitschrift verkündet **Károly Hafenscher** *die ewige Botschaft von Pfingsten*. Durch seine Worte inspiriert der Heilige Geist Gottes: So wie im Leben der Apostel einst die entmutigte Gemeinschaft wiederbelebt wurde und die Menschen, die in Angst lebten, durch das belebende und lebensspendende Wirken des Heiligen Geistes von ihren Krämpfen wieder befreit wurden, so ist der Heilige Geist Gottes auch heute in der Lage, zu verwandeln und neu zu schaffen. Deshalb rufen wir ihn: "Komm herab, o Heiliger Geist!"

Der größte Teil dieser Ausgabe besteht aus dem Material der *Buchpräsentation*, die anlässlich der Veröffentlichung der Bände 1948 und 1956-57 des Tagebuchs von Bischof Lajos Ordass stattfand.

Das Buch gelang unter Moderation von **Pál Zászkaliczky jun.** vor das Publikum. Buchkonzeption und Verfassung der dem Verstehen beitragenden Fußnoten sowie die Zusammenstellung des annotierten Personenregisters stammen vom Historiker **Gergely Isó**, Lektorin des Buches und Autorin einer Studie darin war die Historikerin **Katalin Mirák**, Lektor des Buches war der Historiker **Viktor Attila Soós**. Nach der Buchpräsentation führte **Tamás Fabiny**, leitender Bischof unserer Kirche mit dem Publikum ein Gespräch.

In unserer Rubrik *Studien* veröffentlichen wir *zwei Artikel über den slowakisch-ungarischen Bevölkerungsaustausch*, der nach dem zweiten Weltkrieg viel Schmerz und Enttäuschung bei den Ungarn in der Tschechoslowakei und den Slowaken in Ungarn hervorrief. Das Schreiben von **Pál Kovács** beleuchtet den historischen Hintergrund, und der Beitrag von **Zoltán Nagy** beschreibt die emotionalen Auswirkungen und persönliche Erfahrungen mit der Maßnahme.

Diese Nummer unserer Zeitschrift endet mit einem *Leserbrief*, der auf die Studie von András Krisch: Preis der Treue. "Die Vertreibung der Deutschen aus Sopron (1946)" reflektiert, die im Heft 2021/3 veröffentlicht wurde. Der Leserbrief enthält auch Originaldokumente.

Wir wünschen unseren Lesern eine bereichernde und unterhaltsame Lektüre!

E számunk szerzői

Prof. Dr. Hafenschner Károly teol. tanár, intézmény-
vezető – Budapest, Révfülöp

Kovács Pál ny. lelkész – Békéscsaba

Nagy Zoltán lelkész – Békéscsaba (Jamina)

ifj. Zászkaliczky Pál matematikus, felelős

kiadó – Budapest

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Ordass L.:	A keresztfa tövében (új kiadás)	1100,-
Ordass L.:	Naplóm	4900,-
Giertz Bo-Ordass:	Hitből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja - új kiadás)	1100,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írásmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Hiszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról (6. kiadás)	1400,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rózse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangelikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel írom: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Joób Olivér:	Élőszó. Hol és hogyan prédikáltam?	3000,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-
Főnyad Pál István (szerk.):	Elég néked az én kegyelmem, Főnyad (Fuchs) Pál élete és munkássága	2000,-

A keresztény igazság egy szám ára 880 Ft, az éves előfizetés 3500 Ft, külföldre 7000 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Alapítványunk kiadványait megvásárolhatja vagy postai szállítással megrendelheti a Huszár Gál könyvesboltban (1054 Budapest, Deák tér 4.). Telefon: 20 314 2632 (egyházi flottás), honlap: huszargal.hu

Tartalmi összesítő

Hafenscher Károly *pünkösöd örök üzenetét* hirdeti lapunk első oldalain, s szavain keresztül a Szentlélek Isten lelkesít: ahogyan az apostolok életében egykor a csüggedő közösség újra eleven lett, a rettegésben élő emberek újra megszabadultak görcseiktől a Szentlélek megelevenítő, új életet adó munkája nyomán, úgy képes Isten Szentlelke ma is átformálni, újjáteremteni. Ezért kérjük őt: Jöjj, Szentlélek, szállj le ránk.

E számunk túlnyomó részét annak a *könyvbemutató*nak az anyaga teszi ki, melyet Ordass Lajos Naplója 1948 és 1956–57-es részeinek nyomtatásban való megjelenése alkalmából rendeztek. A könyv bemutatása **ifj. Zászkaliczky Pál** moderálásával **Isó Gergely**, a könyv szerkesztője és a megértést segítő lábjegyzetek és annotált névmutató összeállítója, történész, **Mirák Katalin**, a könyv lektora és egy tanulmányának írója, történész, **Soós Viktor Attila**, a könyv lektora, történész és **Fabiny Tamás** elnök-püspök beszélgetése nyomán került a hallgatóság elé.

Tanulmányaink rovatban két írást közlünk a *szlovák-magyar lakosságcseréről*, mely a 2. világháború után okozott sok fájdalmat és csalódást a csehszlovákiai magyarság és a magyarországi szlovákság körében. **Kovács Pál** tanulmánya a történeti háttérrel mutatja be, **Nagy Zoltán** tanulmánya pedig az intézkedés érzelmi hatásait és személyes tapasztalatait.

E számunk *olvasói levéllel* végződik, mely Krisch András: A hűség „jutalma”. A németek elűzése Sopronból (1946) című 2021/3. számunkban megjelent tanulmányhoz szól hozzá. Az olvasói levél eredeti dokumentumokat is tartalmaz.

Gazdagító, élményt adó olvasást kívánunk Olvasóinknak!